

750 GODINA KOPRIVNICE – PRVI SPOMEN KOPRIVNICE 1272. GODINE I ŠTO JE BILO PRIJE I POSLIJE NJEGA

750 YEARS OF KOPRIVNICA – THE FIRST MENTION OF KOPRIVNICA IN 1272 AND WHAT HAPPENED BEFORE AND AFTERWARDS

Ranko PAVLEŠ

Koprivnica

Mlinarska 32

Primljeno / Received: 3. 10. 2022.

Prihvaćeno / Accepted: 10. 11. 2022.

Pregledni rad / Review

UDK / UDC: 94(497.525.1Koprivnica)“12/13”

930.2(497.525.1Koprivnica)“1272/1356”

SAŽETAK

U ovom radu središnja su tema događaji, ljudi i građevine spomenuti u ispravi iz 1272. godine kada je Koprivnica prvi put spomenuta u izvorima. Obradena su različita dosadašnja čitanja izvora i izneseni neki novi pogledi na isto razdoblje. Prije toga analizira se niz događanja koja su dovela do doseljenja Hrvata u Podravinu, dakle, osnovne populacije na koju su se nadograđivale sve kasnije doseobe. Zatim se iznose podaci o arheološkim istraživanjima te analizira njihovo značenje s posebnim naglaskom na romaničku crkvu i groblje uz nju te na prijepore o najranijoj utvrdi u Koprivnici. Nakon poglavlja o dokumentu iz 1272. godine, prikazani su i analizirani podaci iz isprava do 1356. godine, a također i nova arheološka istraživanja nekadašnje franjevačke crkve na mjestu današnje župne crkve Sv. Nikole.

Ključne riječi: 750. godišnjica, Koprivnica, srednji vijek, Podravina, prvi zapis

Keywords: 750th anniversary, Koprivnica, Middle Ages, Podravina, the first record

DOLAZAK HRVATA/SLOVINACA U PODRAVINU I S NJIM POVEZANA DOGAĐANJA

Prvi spomen u dokumentima neke ljudske tvorbe pod imenom Koprivnice, u ovom slučaju utvrde, imamo iz 1272. godine, tako da ove 2022. godine obilježavamo 750 godina prvog zapisa o gradu. Ovo je svakako i prilika je da se progovori o najranijoj prošlosti ovog kraja, kada, zapravo, još i ne možemo govoriti o njegovoj povijesti, ali možemo o prošlosti njegovih ljudi.

I sadašnjost i prošlost grada čine ljudi i građevine koje su oni podizali. A da bismo ustanovili zašto su današnji Koprivničanci i uopće Podravci baš takvi kakvi jesu, potrebno je istražiti njihovu prošlost. Osnovu na koju su se nadograđivale kasnije doseobe i druge promjene, činilo je stanovništvo pristiglo u dolinu Drave u VI. stoljeću, u vremenu obilježenom velikim promjenama u Europi. Došli su u prazan prostor bez ljudi i, vjerojatno, bez ikakvih građevina na mjestu koprivničke gradske jezgre.

Većina povjesničara slaže se da je dolazak Avara u Europu bio važan činilac kod doseljavanja Slavena u Panoniju i na Balkan. Narod Avara je imao svoju državu na području današnje Mongolije i nešto šire. Godine 552. pobunili su se njihovi vazali Turci i dijelom ih podjarmili, a dijelom natjerali na bijeg prema zapadu. Već 558. godine Avari su na Kaspijskom jezeru i šalju poslanike u Carigrad. Budući da je u to vrijeme bizantska granica na Dunavu bila ugrožena od strane slavenskih i turskih plemena koja su stalno upadala na teritorij carstva, car je pozvao Avare da napadnu ove njegove neprijatelje što su Avari i učinili te pokorili Slavene i Bugare i u svoju vojsku uklopili dio njihovih ratnika. Tada su se Avari našli na ušću Dunava, između gepidskog kraljevstva u Potisju na zapadu i Crnog mora na istoku.

Slijedila je avarska molba Bizantu da im dade teritorij za naseljavanje u granicama carstva što je car odbio na što su Avari upali preko Dunava, ali su bili poraženi. Vidjevši da na toj strani nije vrijeme za napad, Avari su se okrenuli prema sjeverozapadu, pokorili Slavene sjeverno od Karpata i još dalje na zapadu gdje su napali na istočnu granicu franačkog carstva. Avarsko – franački sukobi su trajali nekoliko godina s promjenljivom srećom i završili razgraničenjem između avarske države, odnosno slavenskih plemena, i carstva. U to vrijeme su Avari vjerojatno već imali ili pod svojom vlašću ili kao saveznike, veliku većinu Slavena. U isto vrijeme u Panonskoj nizini postojala je država nedavno doseljenih Langobarda koji su bili saveznici Bizanta kako protiv Gota u Italiji, tako i protiv Gepida. Na nagovor iz Carigrada, Langobardi su 567. godine sklopili savez s Avarima protiv Gepida te su ih zajedničkim snagama pobijedili u bici iste godine. Odmah su nastale i nesuglasice među saveznicima te su se 568. godine Langobardi odlučili odseliti u Italiju povlačeći sa sobom i ostatke naroda koji su živjeli u Panoniji. Nastao je prazan prostor koji zauzimaju Avari i u njegovom središtu se naseljavaju. Tako je završila jedna od najdužih, najmnogoljudnijih i vremenski najkraćih seoba u povijesti. Avari su krenuli 552. godine iz Mongolije i već nakon šesnaest – sedamnaest godina bili su u panonskoj nizini. Procjenjuje se da je na početku bilo 20.000 avarskih ratnika, ali se njihov broj povećavao kako su k sebi primali druge narode. Razdaljina koju je u tako kratkom vremenu prešao cijeli narod iznosila je 7000 kilometara.

S Avarima u ispražnjeni prostor s istoka dolaze i Slaveni i svakako dosežu do Podravine, a vjerojatno i malo dalje do predalpskog prostora. To je onaj prvi val naših predaka koji se ovdje pojavio. Drugi val je vjerojatno došao sa sjevera nekoliko godina kasnije iz slavenskih plemena pod avarskim suverenitetom u današnjoj Češkoj, Slovačkoj i istočnoj Njemačkoj, bilo u avarskoj organizaciji, bilo spontano. Ovi Slaveni naseljavaju veći dio današnje Austrije i Slovenije te ih se dio mogao prelići i na područje Podravine. Dakle, možemo zaključiti da su tada dvije skupine Slavena, jedna istočna, druga zapadna, naselila okolicu Koprivnice. One su već neko vrijeme imale odvojen razvoj što se vidi i po dvije slične, ali ipak različite, kulture koje nosi svaka od njih.¹ Tako je u sjeverozapadnoj Hrvatskoj nastalo ono slavensko naseljenje koje će, iako tada još vrlo rijetko, razbacano po širokom prostoru u malim gospodarstvima, činiti osnovu na koju će se u idućih tisuću i pol godina nadograđivati sve novi i novi slojevi. Mislim da bi ovu 568. godinu, godinu kad su otišli Langobardi, a naši preci došli barem pogledati gdje bi se mogli naseliti, trebalo slaviti kao godinu našeg doseljenja. Ne mora to biti onako pompozno kao što su Mađari slavili svoje tisućugodišnjice, ali trebalo je npr. 2018. godine, kad je bilo 1450 godina od doseljenja, napraviti barem kakav znanstveni skup, otkriti neku ploču, snimiti nešto za televiziju i sl. Međutim, nije se dogodilo ništa. Ni jednog slova, ni riječi. Valjda tako mora biti.

Događaj koji je u VI. stoljeću pokrenuo narode da prelaze velike udaljenosti u potrazi za novim mjestima za život, dogodio se daleko od naše sadašnje domovine i još nije sasvim prihvaćen u znanstvenoj zajednici kao uzrok povijesnih događaja. Naime, 1983. godine Richard Stothers i Michael Rampino uočili su u zapisima bizantskih povjesničara da su 535. i 536. godina bile bez pravog ljeta, da je sunce bilo zamagljeno i da su žetve sasvim podbacile što su potvrdili i zapisi iz nekih drugih društava. Michael Baillie je 1999. godine dendrokronološkom metodom da su 535. godine te još deset kasnijih godina godovi starog drveća suženi što se potvrdilo ispitivanjem na cijeloj sjevernoj polutki i ukazivalo na vrlo loše okolišne uvjete. Baillie je pretpostavio da se radilo o udaru kometa ili asteroida, ali su kasnija istraživanja u dubini grenlandskog i antarktičkog leda ustanovila taloge sumpornih spojeva navedenih godina što je upućivalo na erupciju vulkana. Vjerojatno se radilo o nekom od vulkana na ekvatoru jer se posljedice vide i na južnoj polutki. O kojem se vulkanu radi još se raspravlja. Možda je to bio Rabaul na Novoj Britaniji ili jedna megaerupcija vulkana Karaktau između Jave i Sumatre, a neki »sumnjiče« vulkane u Srednjoj Americi pa čak i na Islandu.² Pretpostavlja se još jedna jaka erupcija i u 542. godini. U svakom slučaju 535., 536. i slijedećih godina priroda i ljudi pogođeni su katastrofom globalnih razmjera koje neki povjesničari nastoje povezati s društvenim promjenama nakon toga. Čak se piše o malom ledenom dobu kasne antike i ranog srednjeg vijeka koje je potrajalo sve do sredine VII.

¹ Tajana Sekelj Ivančan, Podravina u ranom srednjem vijeku, Zagreb, 2010., str. 169.

² John Moreland, AD 536 – Back to Nature?, Acta Archaeologica, Leeds, G.B., br. 89., 2018., str. 91. – 111.

stoljeća. U Bizantu su izostale žetve i zavlada je glad što se često povezuje s tzv. Justinijanovom kugom koja je poharala carstvo i sva društva oko Sredozemlja 541. i 542. godine. U središnjoj Aziji došlo je u isto vrijeme do velikih pregrupiranja naroda i političke moći vjerojatno uzrokovanih teškim uvjetima života nastalim promjenom klime. Kako sam već napisao, palo je avarsko carstvo i turski narodi postaju gospodari velikih prostora. Kako nastoje dokazati neki autori, promjena klime uzrokovana erupcijama oslabila je ekonomsku osnovu avarskog života baziranu na uzgoju konja te su ih Turci mogli poraziti. Izbjegle Avare pobjednici Turci ne žele ostaviti na miru i progone ih u njihovom bijegu prema zapadu što objašnjava brzinu kojom su Avari prešli tolike udaljenosti u tako kratkom vremenu. Što se tiče Slavena, oni su već prije spomenutih promjena klime vršili pritisak prema jugu, ali nema sumnje da su i kod njih izostale žetve i prisilile ih da u još većim masama sele na jug i zapad u pljačku ili u traženju pitomijih predjela što im je dolazak Avara olakšao. Društva oko Sredozemlja bila su oslabljena i prorijeđena lošim žetvama pa zatim kugom te su se teško mogla oduprijeti naletu Langobarda u Italiju, a Slavena, Avara i Bugara na Balkan. Mnogi autori osporavaju ovakvu uzročno – posljedičnu vezu među događajima, ali ona se i dalje proučava i ima sve čvršće temelje.

Godine 626. Avari su sa Slavenima i u savezništvu s Perzijancima opsjeli Carigrad ali ga nisu uspjeli zauzeti što je izazvalo nemire u njihovom carstvu. Odcjepljuju se ogromni prostori na jugoistoku pod Bugarima i slavenskim plemenima, sjeverozapad također neko vrijeme nije u avarskoj vlasti, a na jug, u Dalmaciju i istočno od nje tada vjerojatno dolazi novi val slavenskih doseljenika. Dio ovih doseljenika koji donose, uz ostalo, i hrvatsko ime na jug, vrlo vjerojatno pojačava naseljenost i u Podravini. U Dalmaciji oni osnivaju svoju državu čiji odnos prema Avarima ne znamo. Kaganat se, dakle, znatno smanjio, ali današnja sjeverna Hrvatska kao i predalpski krajevi ostaju pod avarskom dominacijom sve do kraja VIII. stoljeća kad su ga Franci u suradnji sa Slavenima srušili te se Avari nakon toga u Europi spominju još sam nekoliko puta, ali kao nevažna grupa.

Dolazak Avara u istočnu Europu imao je dalekosežne posljedice. Njihova osvajanja otvorila su Slavenima široke prostore za naseljavanje, a također su utvrdila i granicu između istočne Europe, otada slavenske i drugih naroda, i zapadne, germanske i romanske, koja granica će se dijelom pomaknuti prema istoku tek s kasnijom kolonizacijom sa zapada, ali na neki način postojati će sve do danas. S potiskivanjem zapadne civilizacije i zatvaranjem svog carstva Avari su zakočili razvoj kršćanstva na ovim prostorima. Avari u Europu donose stremen, naizgled nevažni dio konjaničke opreme, ali on je omogućio nastajanje viteza s jurišnim kopljem i, ako nisam otišao predaleko sa zaključivanjem, utjecao na promjenu posjedovnih odnosa u feudalizmu jer je takav vitez bio skup. O utjecaju Avara na Hrvate teško je reći nešto određeno: nagađa se o nekim riječima koje smo možda preuzeli od Avara te o tome koliko su mogli djelovati na naš politički i drugi život. Sve u svemu toga je vrlo malo s obzirom da smo s njima živjeli više oko 250 godina. S masovnim odlaskom Langobarda i ostalih stanovnika Panonija i peripanonski prostor su se ispraznili što se vidi po slaboj očuvanosti predslavenskih toponima na gotovo cijelom području. Za Podravinu se može reći da je ime rijeke Drave jedini toponim prenesen novom stanovništvu. U blizini Koprivnice postoji samo jedan veliki i važan izuzetak: grad kod današnjeg Kesthelya kraj jezera Balatona u Mađarskoj. Ondje su bile radionice čiji su proizvodi ujedinjavali bizantske, avarske pa i germanske utjecaje. Po ovom lokalitetu nazvana je i posebna kestheljska kultura. Ovdje se očuvao kontinuitet iz predavarskih vremena i održao čak do dolaska Mađara iako je mjesto stradalo u nemirima u kaganatu 30-ih godina VII. stoljeća. Odnosi Avara i Slavena unutar kaganata mogu se tek posredno prikazati. Po načinu kako se ratovalo na zapadnim granicama avarskog carstva o čemu imamo dosta podataka, može se zaključiti da su ondje bili naseljeni Slaveni koji su išli u pljačku na langobardski i na germanske teritorije, ali veće pohode vodili su Avari i u njima sudjelovali. Po tome što se u zapisima ne spominju imena vođa slavenskih grupa, a o miru se pregovara samo s avarskim kaganom, može se zaključiti da su Slaveni bili u vazalnom odnosu prema Avarima s ograničenim mogućnostima samostalnog djelovanja. Dalje se vidi da su Slaveni naseljeni na rubovima kaganata dok Avari drže središnju Panoniju pazeći što se događa na granicama. Iz ovog vremena, naravno, ne znamo ništa o tako malom dijelu avarskog teritorija kao što je Podravina.

Zanimljivo je genetsko istraživanje koje je provedeno na ostacima iz grobova avarske elite u današnjoj Mađarskoj i u Mongoliji. Za sredinu VI. stoljeća ustanovljena je bliska srodnost ljudi iz oba pro-

stora što znači brzu i daleku seobu koju smo vidjeli i iz povijesnih izvora. Na kraju avarske vladavine genetika njihove elite potpuno nestaje iz Panonije što je vrlo neobično i vjerojatno ukazuje da se gornji sloj Avara nije miješao sa ostalim narodima u kaganatu te da je odselio ili je sasvim istrijebljen u ratovima protiv Franaka. Na rubovima kaganata, naravno, ima miješanja.³

STO GODINA SLAVENSKIH KNEŽEVA U PANONIJI

Odlaskom Avara stvorili su se uvjeti da Slaveni dođu do izražaja, ali i da malo više saznamo o današnjoj sjevernoj Hrvatskoj. Uskoro nakon pobjede Franaka i Slavena nad Avarima, javlja se knez Ljudevit, od strane naše historiografije nazvan Ljudevit Posavski. Zbog lošeg postupanja Franaka prema njegovim podanicima, možda i u vezi sa pokrštaivanjem, Ljudevit 819. godine podiže ustanak kojem su se pridružili i okolni Slaveni i s kojim su Franci imali problema dok ga nisu ugušili. Nakon Ljudevita u ovim se krajevima spominje knez Ratimir, a polovinom IX. stoljeća i knez Pribina koji je imao sjedište kraj jezera Balaton. Njega je naslijedio njegov sin Kocelj nakon kojeg znamo još samo za kneza Braslava koji sudjeluje u borbi protiv nadirućih Mađara, ali nestaje i on kao i državina kojom je vladao. U vezi s navedenim knezovima postoje prijevori o području kojim su vladali s čim je povezano i definiranje pojma Donja Panonija koji se najčešće spominje u ovom razdoblju. Iz ovoga proizlaze i nagađanja kojem su etnosu pripadali Slaveni u Međurječju kao i oni na lijevoj obali Drave. Budući da Slovenci svojataju stare Karantance i time svoj nekadašnji etnički prostor protežu čak do gornjeg Dunava, mislim da i mi možemo »prisvojiti« barem jugozapadnu Mađarsku do Szekesfehervara (Stolni Biograd) gdje smo vjerojatno bili u kontaktu s precima današnjih Slovaka prije nego su nas Mađari razdvojili i potisnuli na jug i sjever. Dalje možemo zaključiti da se i spomenuta Donja Panonija može uvrstiti u hrvatsku povijest bez obzira da li su rečeni knezovi vladali samo lijevom obalom Drave ili i njome i Međurječjem.

U stotinu godina između dominacije dvaju stepskih naroda, u Panoniju pa onda i u sjeverozapadnu Hrvatsku prodire kršćanstvo. Za sada su dokazi o tome skromni, možda zbog gradnje u drvetu, možda zbog slabosti prodora uslijed otpora domaćih ljudi. Novu vjeru je sigurno prvo prihvatila elita kao što je bilo i u većini drugih slučajeva, a tek onda običan puk.

Iz ovog vremena imamo prvi put dokumentirano da su susjedni Slaveni nešto drugo od ovih koji žive u današnjoj sjevernoj Hrvatskoj. Naime, oni u današnjoj Sloveniji nazivaju se Karniolci⁴ što znači Kranjci kako će sjeverni Hrvati sve do nedavno nazivati Slovence. Na ove krajeve pretendiraju i Bugari vjerojatno se smatrajući nasljednicima avarskog kaganata pa je tako zabilježen njihov pohod brodovima uz rijeku Dravu u ratu s Francima, a neki ovdašnji knezovi vjerojatno postaju na kratko njihovi vazali. Spomenuti ustanak koji je gušilo nekoliko franačkih vojski sustavno pustošeći zemlju i ratovi s Bugarima sigurno su znatno smanjili ionako rijetku naseljenost.

DOLAZAK MAĐARA (UGRA)

Dolazak Mađara, prvo u pljačku, a zatim u osvajanje, jako je uzdrmao Panoniju u svakom pogledu pa svakako i u demografskom. Može se nagađati da se dio stanovništva, uglavnom Slavena, iz središnje panonske ravnice, najizloženije i najzanimljivije Mađarima kao stočarima, povlačio dalje od tog središta pa i preko Drave u Međurječje kao nešto sigurnije područje te tako pojačao naseljenost tih krajeva. Nema sumnje da su Mađari pustošili i južno od Drave, ali se ondje, osim nešto kasnije na krajnjem istoku uz Dunav, nisu naseljavali te je između njihovog teritorija i hrvatske države na jugu nastala jedna neodređena cjelina koju mađarski povjesničari smatraju pustom tampon-zonom (»gepew«), a u našoj historiografiji se raspravlja o njenom odnosu prema okolnim političkim zajednicama na osnovu vrlo šturih i tek samo posrednih podataka.

³ Veronika Csaky et alii, Genetic insights into the social organization of the Avar period elite in the 7th century AD Carpathian Basin, Scientific reports, 10/2020., <https://www.nature.com/articles/s41598-019-57378-8>.

⁴ Peter Štih, Vaska Simoniti, Slovenska povijest do prosvjetiteljstva, Zagreb, 2004., str. 54.

Mađari nakon dolaska uspostavljaju sustav sličan avarskom: smještaju se u središte panonske ravni- ce, a uokolo imaju sigurnosni pojas, ali drugačiji od Avara. Dok su prijašnji gospodari Panonije uz rubove svog carstva naselili Slaveni ili ih već naseljene zadržali, Mađari ostavljaju široke zone rijetko naseljene, a sa Slavenima, koliko se za sada može zaključiti, postupaju kao s pokorenim narodom ne uključujući ih u svoju vojsku. Politika i način ratovanja Avara se također razlikuje. Avari su više nastojali osvojiti teritorije, a Mađari bilo samostalno, bilo kao nečiji saveznici poduzimaju daleke pohode po cijeloj Europi s pljačkom kao glavnim ciljem. S vremenom se prema zapadu uspostavila granica između teritorija pod mađarskom kontrolom i onog pod kontrolom Nijemaca. Tako se formirala i etnička međa između Hrvata i Slovenaca koja je sigurno utjecala na različiti razvoj obaju naroda. Kako su ustanovili lingvisti, baš u X. stoljeću, prvom stoljeću mađarske dominacije, počinje se odvajati kajkavski jezik od slovenskih govora.⁵ Na jugu je hrvatska država preživjela burno vrijeme mađarskih osvajanja i nastavila svoj razvoj, ali njen odnos prema Mađarima nije nam poznat. Nove granice postaju opet ono što su bile granice avarskog kaganata: željezna zavjesa. I opet imamo dvije stotine godina odvojenosti Panonije od zbivanja u okolini. Svakako je zaustavljen razvoj kršćanstva ili je ono čak sasvim potisnuto, a budući da je novonastalo društvo bilo nepismeno, ponovno se kroz duže razdoblje ništa ne zna o zbivanjima na ovom prostoru. Dostupne vijesti su tek posredne ili iz kasnijeg vremena.

Jedan lokalni sustav, nastao možda čak u vrijeme avarske vladavine, a postojao svakako vrlo rano u vrijeme mađarske dominacije, bio je sustav lokalnih tjednih sajмова. Naime, u srednjem vijeku nailazimo na imena mjesta po danima u tjednu što navodi na zaključak da su ova mjesta imala u određene dane neku posebnu važnost te da to može biti samo sajmovanje. U blizini Koprivnice su tri takva nase- lja: Torčec sjeverno, nazvan po utorku, Subotica zapadno, nazvana po suboti i Sredice istočno, kraj današnjeg sela Plavšince, nazvano po srijedi. Četvrti sajmeni dan poznat nam je za Koprivnicu, a to je ponedjeljak. Gdje se sajmovalo nedjeljom, četvrtkom i petkom ne može se reći i da li su sva ta tri pre- ostala dana bila sajmeni, treba još istražiti. U svakom slučaju, za vrijeme za koje nemamo pisane podat- ke povijesna topografija nam nudi sliku dijela društvenog i gospodarskog života oko Koprivnice. Koprivnički trgovac je mogao, premještajući svaki dan svoj štand, u toku tjedna obići gradsku okolicu. Kretao se u, moglo bi se reći (uvodim novi termin u historiografiju!) koprivničkom sajmenom krugu. Ostala mjesta su imala svoje krugove. Tako je npr. Torčec kraj Ludbrega vjerojatno spadao u ludbreški sajmeni krug.

Neki od najranijih podataka o srednjovjekovnoj naseljenosti dobiveni su iskapanjima u i oko crkve Svetog Nikole gdje su unutar današnje crkve istraženi grobovi koji se mogu datirati u XI. stoljeće. Tako je grob G42 analizom kostura datiran na prijelaz iz XI. u XII. stoljeće. Budući da su grobovi G52, G55 i G58 stariji od njega⁶ može se zaključiti da je groblje na položaju današnje crkve postojalo i prije gradnje prve poznate crkve na ovom lokalitetu. Ovo još ne znači i postojanje naselja u neposrednoj blizini jer groblja tzv. bjelobrdske kulture nisu bila uz naselja nego su vjerojatno služila kao ukapališta za više okolnih manjih sela.

Konačno se na samom kraju XI. stoljeća na neki način otvara sjeverozapadna Hrvatska u smislu njenog boljeg poznavanja. Za Podravinu je taj datum 1201. godina kad su opisane međe biskupskog imanja Sveti Ladislav⁷ što nam je dalo uvid u prve toponime u blizini Koprivnice, a također smo saznali i imena nekih ljudi koji žive u ovom kraju. S ovim dokumentom i s onima koji slijede otkrivamo ranu toponimiju Podravine pa po njoj možemo zaključivati i o ranijim vremenima. Iz toponima je jasno da su imena raznim objektima u okolišu davali Slaveni, ovdje konkretno Slovinci/Hrvati, i da nije bilo nikakve velike mađarske kolonizacije koju su tek kasnije nadsložili Slaveni kao što je to ishitreno zaključila Nada Klaić.⁸ Toponimi u ispravama koji izgledaju kao mađarski ili su prijevod mađarskih ili pomađarenih pisara ili u osnovi imaju neku riječ koju je iz mađarskog jezika primio ovdašnji narod (npr. takva riječ je siget za otok). Ne može se reći sasvim pouzdano, ali velika je vjerojatnost da su neka od

⁵ Mijo Lončarić, *Kajkaviana & alia*, Zagreb-Čakovec, 2005., str. 36.

⁶ Robert Čimin, *Arheološki genom Podravine*, Koprivnica, 2022., str. 25.

⁷ *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae* (dalje CD), sv. III., 1201.g., str. 9.

⁸ Nada Klaić, *Koprivnica u srednjem vijeku*, Koprivnica, 1987., str. 21.

mjesnih imena iz srednjovjekovnih isprava, kao i dio današnjih, nastala još u prvom valu naseljavanja u VI. stoljeću jer od tog vremena do danas postoji kontinuitet stanovništva što potvrđuje i arheologija. Koprivnica kao toponim, kao ime potoka, javlja se također s prvim poznatim mjesnim imenima iz ovih krajeva 1207. godine.⁹

PRVA CRKVA U KOPRIVNICI

Arheološkim istraživanjima koje je 2014. i 2015. godine proveo koprivnički muzej pod vodstvom Roberta Čimina u najnižem sloju arhitekture ustanovljeni su temelji crkve s polukružnom apsidadom.¹⁰ Vrijeme gradnje je Robert Čimin odredio po analogijama i stavio ga u XII. stoljeće. Apsida stare crkve i njen istočni dio otkopani su u unutrašnjosti današnje crkve, a zapadni dio s dodanim malim portikom pred zapadnim portalom crkve. Po načinu temeljenja zaključilo se da je crkva bila u cijelosti izgrađena od drveta samo s grubim temeljima od slabo obrađenog kamena. Orijehtacija crkve je oko 19 stupnja sjeverno od istoka. Kako sam već napisao, dio istraženih grobova pripadao je groblju starijem od crkve, ali većina njih iz starije faze pokapanja, iz vremena prije izgradnje kasnije franjevačke crkve, datira se u XIII. stoljeće. Nekoliko ih je otkopano u dvorani u sklopu današnjeg župnog dvora, ali najveći broj je nađen unutar crkve Svetog Nikole. Gabariti groblja nisu se mogli ustanoviti jer ih je presložila kasnija arhitektura. Postojanje crkve je jači dokaz za naselje na ovom lokalitetu nego što su to bili gore spomenuti grobovi tako da možemo reći da Koprivnica gotovo sigurno postoji već u XII. stoljeću.

ZAŠTO JE KOPRIVNICA NASTALA BAŠ OVDJE GDJE JE I DANAS?

Razlozi za razvoj naselja baš na ovom mjestu su makrolokacijski i mikrolokacijski.¹¹ Uvjeta za nastanak grada u široj okolini je nekoliko. Prvo je to položaj u blizini stare antičke ceste koja je prolazila Podravinom otprilike na trasi današnje podravske magistrale. Ovdje treba napomenuti da je trasa rimske ceste nepobitno ustanovljena, ali čak ni na širem području grada nema značajnijih nalazišta istovremenih s njom što nas navodi na zaključak da je u antici cijeli prostor bio sasvim drugačije strukturiran nego u srednjem vijeku. Mjesto na toj prastaraj magistrali, osim razloga koje dalje navodim, odredio je i odnos prema sličnim susjednim naseljima na njoj. S magistralom se križala cesta sjever – jug koju su odredile dvije točke odnosno pravca: prijelazi preko Drave i prijevoji u brdskom zaleđu. Istočno od utoka Mure u Dravu, koji je u srednjem vijeku bio kraj Đelekovca, a ne sjeverno od Legrada kao danas, bilo je prvo mjesto gdje se, idući sa sjevera prema jugu, moralo prijeći samo Dravu, a ne i Muru i Dravu. Ako je putnik išao prema Zagrebu, odnosno prema moru, istočniji prijelazi ga nisu vodili u tom pravcu nego više prema npr. Bosni. Na rijeci Dravi u navedenom području sjeverno od Koprivnice nalaze se dva u dokumentima potvrđena prijelaza: kod Torčeca i kod Peteranca. Koji je od njih bio važniji kod nastanka koprivničkog naselja može se nagađati. Torčanski prijelaz ima ranije potvrde naseljavanja, ali on je vrlo rano postao privatno vlasništvo, a također je prilično udaljen od grada. Peteranski prijelaz je vrlo blizu Koprivnice: do najbližeg starog korita Drave u Peterancu, vjerojatno u srednjem vijeku spojenom s riječnom maticom, trebalo je tek nešto više od sat hoda od središta grada. Također su u XIII. stoljeću, a vjerojatno i ranije, na peteranskom području živjeli kraljevi svinjari po čemu možemo zaključiti da je i prijelaz bio u kraljevskim rukama. Prijevoji na brdima koja prate podravsku ravnice imaju različite nadmorske visine, a i pristupi k njima su različite težine. Najniži prijelaz je tzv. lepavinska previja do koje se dolazi dolinom potoka Koprivnice i, bez previše uspona i silaženja, prelazi u dobro prohodnu dolinu potoka Glogovnice. Iz Koprivnice je prema jugu postojala još jedna cesta koja je išla na Jagnjedovec i dalje prema Čazmi, ali na njoj su bila dva teška uspona, jedan u današnjem Starigradu i drugi, još teži, u Jagnjedovcu. Dio autora pretpostavlja da je ovaj pravac bio dio tzv. ceste kralja Kolo-

⁹ CD, sv. III., 1207. g., str. 73.

¹⁰ Robert Čimin, Arheološki genom Podravine, Koprivnica, 2022., str. 17. – 28., 33. – 38.

¹¹ Podrobnije o ovoj temi vidi: Ranko Pavleš, Razlozi i uvjeti nastanka Koprivnice i njeno mjesto među srednjovjekovnim urbanim naseljima, Podravina, 11/2007., str. 88. – 106.

mana koja se spominje nešto južnije na Bilogori. Dravski prijelaz kod Đelekovca i Torčeca i ove uspone prvi je spojio arheolog Željko Demo pišući o položaju utvrde Kamengrad.¹²

O mikrolokaciji koju su prvi naseljenici odabrali da na njoj izgrade svoje kuće može se navesti nekoliko činjenica i pretpostavki. Gore spomenuta prva koprivnička crkva podignuta je na pješčanoj dini kao i naselje oko nje. Ove dine, koje se najčešće spominju u vezi s Đurđevečkim pescima, karakteristične su za cijelu Podravinu što se manje zna. Većina njih je tek neznatno uzdignuta iznad okolnog terena, ali je na nekim mjestima uzvisina od pola metra ili metar bila dovoljna da se izbjegnju plavljenja od strane potoka koji dotječu s Bilogore, od rijeke Drave ili povišene vode za jakih kiša, te da se na njima izgradi naselje. Tako je bilo i ovdje, u Koprivnici. Ako pogledamo čak i današnju situaciju, nakon svih stoljeća navažanja materijala i poravnavanja terena, vidjeti ćemo da je sve oko stare gradske jezgre podložno plavljenju, bilo za jakih kiša, bilo kod izlivanja potoka Koprivnice. Na zapadu, uz staro korito potoka Koprivnice, plavljenje je redovna pojava svakih nekoliko godina. Sjever grada ima veliku nizinu na mjestu današnjeg stadiona, a istočno je Miklinovec nastao na tek neznatno povišenoj gredi. Južno od gradske jezgre teren je također niži i njime je potok Koprivnica vjerojatno tekao u davnoj, nezabilježenoj prošlosti te je ovaj smjer iskorišten krajem XVI. stoljeća za skretanje toka istog potoka.

Možemo gotovo sa sigurnošću reći da je Koprivnica podignuta uz cestu koja je išla smjerom sjever – jug i, kao i samo naselje, nastojala se držati povišenog terena što se vidi i sa sjeverne i sa južne strane grada. Na sjevernoj strani cesta koje je dolazila iz smjera Torčeca i Đelekovca spajala se sa cestom iz Peteranca vjerojatno na istom mjestu gdje se te ceste spajaju i danas te su kao jedna cesta ulazile u grad izbjegavajući s jedne strane potok Koprivnicu koji je tekao zapadno od stare gradske jezgre, a s druge niži, močvarni teren na mjestu današnjeg stadiona. Prema jugu izlaz iz grada bio je, barem u kasnom srednjem vijeku, u produžetku današnje ulice Đure Estera te je išao u smjeru Staroga Grada usporedno s tokom potoka Koprivnice idući s njegove istočne strane koja je nešto viša od zapadne. U historiografiji se postavljalo pitanje koja je ulica u srednjem vijeku bila ona oko koje je nastalo naselje. Kako sam već rekao, za kasni srednji vijek nema sumnje da je to bila današnja ulica Đure Estera što nam je potvrđeno kako na planovima grada iz XVI. stoljeća tako i samom njenom širinom iz koje se može zaključiti da je bila predviđena za mjesto sajmovanja. Za ranija razdoblja postoji više mogućnosti. U svojim ranijim radovima sam pretpostavio da je ista ulica već pri samoj kolonizaciji bila uspostavljena kao žila kućavica grada, ali bi razvoj mogao biti složeniji. Mirela Slukan Altić¹³ smatra da je težište prvotnog naselja bilo duž današnje Oružanske ulice povezujući to s pretpostavljenim položajem stare crkve Svetog Nikole. U novije vrijeme Hrvoje Petrić¹⁴ predlaže sasvim drugu stranu kao mjesto na koje je grad bio orijentiran. Budući da su vrata najranije koprivničke crkve bila okrenuta prema zapadu, autor je postavio tezu da je trg grada pa onda i glavna njegova prometnica, bio pred tim vratima što bi značilo da je nekadašnja ulica išla pred tom crkvom i kasnije bila negirana izgradnjom nekoliko faza bedema. Ovu pretpostavku će arheološki biti teško dokazati jer teren zapadno od crkve Svetog Nikole pada nakon što je poravnan kod uklanjanja tvrđavnih bedema. Na toj strani je tekao potok iako ne preblizu stare crkve tako da je moglo biti mjesta za ulicu i kuće uz nju. Ipak, pretpostavka se činila slabo prihvatljiva dok nisu izvršena iskapanja oko crkve Svetog Nikole koja su pokazala da se groblje pripadajuće najstarijoj crkvi pružalo i sjeverno od nje što bi negiralo ulicu na toj strani. Istovremeni grobovi pronađeni su i sjeverno od ove crkve dok oko njenog zapadnog dijela nije pronađen ni jedan grob. Budući da su iskapanja bila prostorno ograničena, nije nam poznato do kuda se groblje pružalo. Rješenje problema i groblja i ulica rane Koprivnice moglo bi biti u arheološkom istraživanju prostora južno od današnje crkve Svetog Nikole koji, budući da je na njemu bio podignut sjeverozapadni kavalir tvrđave, nije pre-

¹² Željko Demo, *Castrum Keukaproncha/Kuwar – počeci istraživanja*, Podravski zbornik, Koprivnica, 1984., str. 340.

¹³ Mirela Slukan Altić, *Povijesni atlas gradova*. Koprivnica, Zagreb, 2003., str. 36.

¹⁴ Hrvoje Petrić, *Jeste li znali: Obilježava se 750 godina od prvog spominjanja Koprivnice*, portal »Podravskog lista«, objava od 24. IV. 2022.

trpio toliko preinaka kao sama unutrašnjost crkve. Naravno, i ovdje je istočni dio donekle zaravnan, posebno nakon rušenja Druge osnovne škole.

Nakon svega iznesenog možemo za 1272. godinu, tj. za vrijeme kad se Koprivnica prvi put spominje, ponešto reći o ovom naselju. Znamo da su stanovnici govorili kajkavski kao i sva okolna, već prilično dobro naseljena sela, iako se čulo i njemačkog i talijanskog jezika među trgovcima. U naselju se održavao tjedni sajam nedjeljom, a na dan sveca zaštitnika, vjerojatno Svetog Nikole, sigurno i godišnji sajam. Grad je imao svoju upravu, ali je konačnu riječ, i upravnu i sudsku, imao župan postavljen od strane trenutačnog držatelja okolnog vlastelinstva i samog naselja. Možda je na južnom dijelu naselja postojala drveno – zemljana utvrda u kojoj je sjedio kaštelan što još uvijek nije arheološki potvrđeno. Iz naselja je išlo nekoliko putova od kojih je glavni bio onaj koji je dolazio od prijelaza na rijeci Dravi, sjekao Koprivnicu i nastavljao prema današnjem Starigradu. Ne može se sa sigurnošću reći kuda je točno prolazio, da li uz pročelje današnje crkve Svetog Nikole ili uz njeno svetište, tj. ulicom Đure Estera.

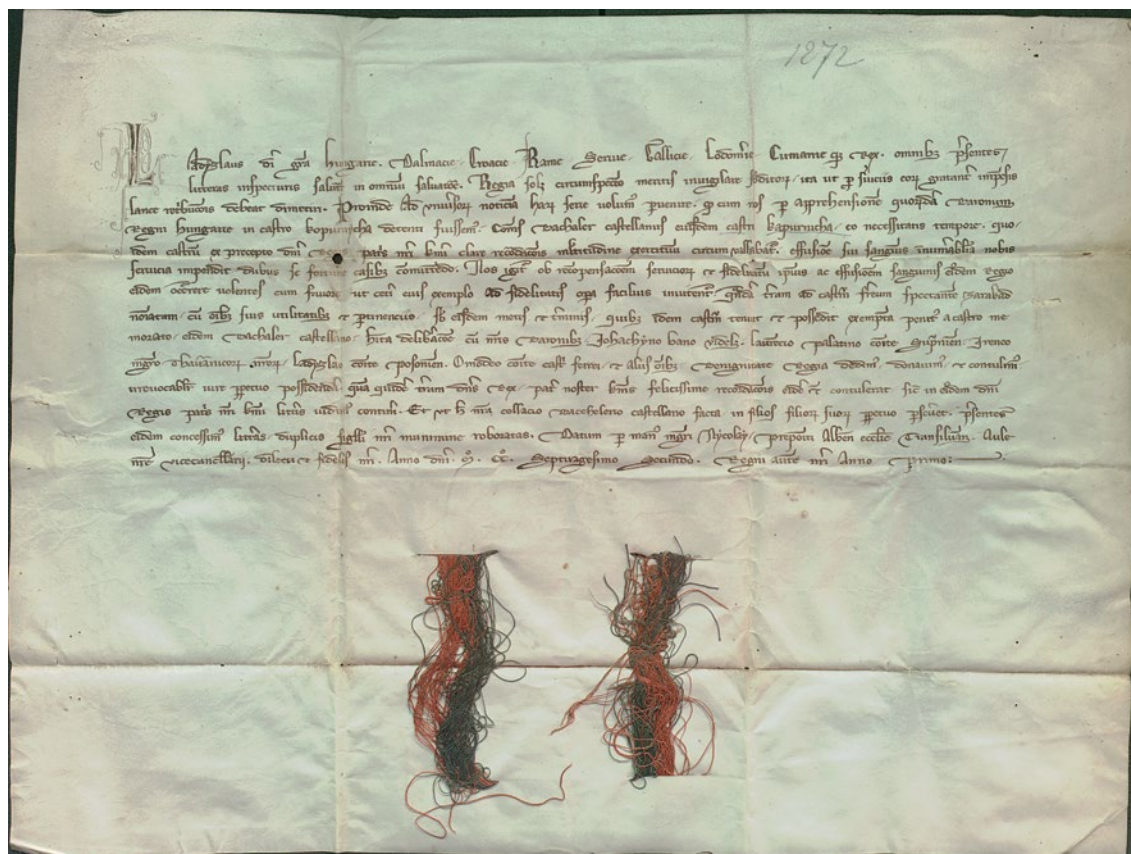
ISPRAVA IZ 1272. GODINE

»Ladislav, kralj Ugarske itd. svima koji će pregledati ovu ispravu pozdrav u Spasitelju. Kraljevska visost običava razboritost podanika dobročinstvima predati, stoga podanicima svojim za zahvalnost mora vagom izvagati nagradu. Stoga želimo sadržajem ove isprave dati na znanje svima, naime kad su nas uhvatili neki baruni ugarskog kraljevstva bili smo zadržani u koprivničkoj utvrdi, knez Bachaler, kaštelan iste koprivničke utvrde, u ono neumoljivo doba, kad je po naredbi gospodina kralja, oca našeg najdražeg blage uspomene, bila opkoljena mnogom vojskom, prolijevanjem svoje krvi načinio je nama nemjerljive usluge kad u opasnim događajima pouzdao se u sudbinu. Mi stoga zbog nagrade podanika i vjernosti njihove i prolijevanja krvi za istoga kralja njima želimo izaći u susret naklonošću kako bi ostali bili lakše pozvani za vjernu službu njegovu. ... Zato neku zemlju pripadajuću utvrdi »Castrum Ferreum« zvanu Zarakad sa svim njenim pripadnostima i u međama u kojima ju je ista utvrda držala te izuzimajući je od iste utvrde, spomenutom županu Bachaleru kaštelanu dajemo i poklanjamo u stalan posjed, a koju je zemlju naš pokojni otac istome za vjernost bio darovao kao što vidimo iz očevih isprava.¹⁵

O događajima opisanim u tekstu navedene isprave pisalo je nekoliko autora u posljednjih više od sto i dvadeset godina i svaki od njih je imao ponešto drugačiji scenarij, odnosno rekonstrukciju iako su raspolagali istim osnovnim dokumentima. Prvi od pet povjesničara čija mišljenja ovdje iznosim je Vjekoslav Klaić.¹⁶ On piše da je kralj Stjepan V u lipnju 1272. godine vjerojatno krenuo u Srbiju i tamo čuo da je ban Joakim Pektar oteo njegovog sina Ladislava i odveo ga u Koprivnicu. Odmah se vraća u

¹⁵ Codex diplomaticus, sv. VII., 1272. g., str. 415. »Ladizalus rex Hungarie etc. omnibus presentes litteras inspecturis salutem in omnium saluatore. Regia solet circumspectio meritis inuigilare subditorum, ita ut pro seruiis eorum gratanter impensis lance retributionis debeat dimetiri. Proinde ad universorum noticiam harum serie uolumus peruenire, quod cum nos per apprehensionem quorundam baronum regni Hungarie in **castro Kopurnycha** detenti fuissetus, comes Bachaler castellanus eiusdem **castri Kapurnicha** eo necessitatis tempore, quo idem castrum ex precepto domini regis patris nostri karissimi clare recordacionis multitudine exercitum circumvallabatur, affusione sui sanguinis innumerabilia nobis seruicia impendit dubiis se fortune casibus committendo. Nod igitur ob recompensationem seruiciorum et fidelitatem ipsius ac effusionem sanguinis eiusdem regis eidem occurrere uolentes cum fauore, ut ceteri eius exemplo ad fidelitates opera facilius inuitentur, quandam terram ad Castrum Ferreum spectantem Zarakad nominatam, cum omnibus suis utilitatibus et pertinentiis, sub eisdem metis et terminis, quibus idem castrum tenuit et possedit exemptam penitur a castro memorato, eidem Bachaler castellano habita deliberacione cum nostris baronibus Joachyno bano etc. et alii omnibus, benignitate regia dedimus, donauimus et contulimus irreuocabiliter iure perpetuo possidendam, quam quidem terram dominus rex pater noster karissimus fidelissime recordacionis eidem eiam contulerat, sicut in eiusdem domini regis patris nostri karissimi litteris uidimus contineri. Et ut hec nostra collaieo Bacchaleru castellano facta in filio filiorum suorum perpezuo perseueret, presentes eidem concessimus litteras duplicis sigilli nostri munimine roboratas. Datum per manus magistri Nycolay prepositi Albensis ecclesie Transsiluensis aule nostre vicecancellarii dilecti et fidelis nostri, anno domini millesimo ducentesimo septuagesimo secundo, regni nostri anno primo.« (Original u arhivu HAZU.)

¹⁶ Vjekoslav Klaić, Povijest Hrvata, knj. prva, Zagreb, 1982.g., (Pretisak iz 1899.g.), str. 279.

Slika 1. Darovnica kralja Ladislava IV. koprivničkom kaštelanu iz 1272. (Arhiv HAZU, D-II-34)

Slavoniju ali se od »od jada i napora« razbolio i malo zatim umro. Ferdo Šišić¹⁷ piše da je u ljeto spomenute godine kralj Stjepan krenuo u goste u Napulj i na tom putu ostavio sina Ladislava u samostanu u Topuskom. Kad je bio u Bihaću saznao je da je kraljević nestao iz samostana. Šišić dalje piše da je otmicu izveo ban Joakim Pektar u suradnji s kraljicom Elizabetom, Stjepanovom suprugom. Kralj se vraća da potraži sina, ali je obolio i umro u Budimu 6. kolovoza 1272. Dok je on bolovao drugi su tražili maloljetnog Ladislava te su saznali da se nalazi u Koprivnici čiju su utvrdu opsjeli. Opsadu su prekinuli kad su čuli da je umro kralj Stjepan, a Joakim je odveo Ladislava u Stolni Biograd (danas Szekesfehervar) gdje ih je dočekala kraljica Elizabeta i ondje je Ladislav okrunjen za novog kralja. Antun Dabino-
 vić¹⁸ kao i Vjekoslav Klaić piše da je kralj Stjepan ljeti 1272.g. otišao u Srbiju, ali navodi i drugačije mišljenje, tj., ono o kraljevom namjeravanom odlasku u Napulj. Na tom putu ostavio je sina u Topuskom odakle je 24. lipnja kraljević nestao. Oteo ga je ban Joakim. Uzrujan, kralj se vratio i njegova vojska je opkolila Koprivnicu u kojoj je kraljević bio zatvoren, inače glavnu utvrdu obitelji Gut-Keled iz koje je bio spomenuti Joakim. Opsada je gotovo uspjela kad je 6. kolovoza umro kralj Stjepan kraj Budima te je na tu vijest prekinuta. Ban Joakim zatim odvodi oba sina pokojnog kralja, Ladislava i Andriju, u Stolni Biograd gdje je 3. rujna Ladislav bio okrunjen u svojoj desetoj godini. Nada Klaić¹⁹ piše o Koprivnici pa je i njen opis detaljniji nego u prethodno navedenih autora. Ona piše da je ban Joakim »raskrstio s kraljem« i morao pobjeći iz Slavonije te se mogla očekivati njegova osveta. Međutim, autorica smatra da otmicu nije izveo Joakim nego neki drugi velikaši. Kralj Stjepan je čuo da mu

¹⁷ Ferdo Šišić, Pregled povijesti hrvatskog naroda, prva knjiga, Zagreb, 1920.g., str. 173. – 174.

¹⁸ Antun Dabino-
 vić, Kako je došlo do otvorenja slavonskog sabora 1273.g., Vjesnik hrvatskog državnog arhiva, knj. XI, Zagreb, 1945., str. 110.

¹⁹ Nada Klaić, Koprivnica u srednjem vijeku, Koprivnica, 1987.g., str. 54.

je sin otet i vraća se s puta, ali se »od jada i napora« razboli i umre. Nada Klaić dalje piše da je Nikola Gising poslao svoje ljude, a među njima i Bakalera, da pomognu malom kralju. Dalje ona navodi da je Koprivnica tada bila vlasništvo obitelji Gising, dakle, privatna posjed. Za Bakalarove zasluge kod navedene opsade, među kojima autorica spominje i oslobođanje kraljevića, kralj Ladislav ga je nagradio posjedom i službom kaštelana. Posljednja je o ovim događajima pisala Marija Karbić²⁰ koja se uglavnom suprotstavlja nekim zaključcima Nade Klaić. Autorica smatra da je otmicu izveo ban Joakim Pektar u suradnji s kraljicom Elizabetom te da su velikaši Gisingi u tome s njim usko surađivali. Dalje Marija Karbić piše da Ladislav nije oslobođen nekom posebnom akcijom već da je iz Koprivnice otišao da nakon očeve smrti preuzme vlast. Gore spomenuti Bakaler je u događajima oko Koprivnice bio na strani Joakima i kraljice što se može zaključiti po tome što je u vrijeme kad novi kralj Ladislav piše darovnicu Bakaleru svu vlast drži navedeni dvojac, a oni ne bi nagradili čovjeka koji je radio protiv njih. Dalje zaključuje da budući da je Bakaler bio u službi Gisinga, onda su i oni bili upleteni u urotu. Dakle, zaključci Marije Karbić su sasvim suprotni onima Nade Klaić.

Dakle, pet autora sa pet sličnih ali ipak različitih scenarija. Način na koji neki od njih slažu priču može navesti na zaključak da su imali na uvid pisanu povjesnicu iz XIII.-og ili nekog malo kasnijeg stoljeća, ali to ne navode te se može reći da je dio njihove rekonstrukcije ipak nadoraden kako bi sve, po njihovom mišljenju, imalo smisla. Jer problem kod proučavanja događaja oko Koprivnice tog ljeta 1272. godine je mali broj dokumenata iz tog kratkog vremena, a tek ih dva tri neposredno ili posredno govore o događaju. Mladi kralj Ladislav samo jednom spominje svoje zatvaranje u Koprivnicu, a njegov otac kralj Stjepan V baš u toku sedmog mjeseca te godine, dakle u vrijeme kad se kraljević Ladislav vjerojatno nalazio u Koprivnici, nije izdao ni jedan pouzdani dokument koji bi nam pomogao barem u rekonstrukciji njegovog kretanja. Gore navedeni autori pitaju se npr. kuda je Stjepan usmjerio svoj put, da li u Srbiju ili prema jadranskim lukama i Napulju. Po njegovom kretanju može se vidjeti da se uputio prema jugu jer je 24. svibnja 1272. godine u Zagrebu, od 8. do 10. lipnja u Topuskom, a 23. lipnja u Bihaću. Zatim njegov iz dokumenata poznati itinerar preskače dvadesetak dana i 13. srpnja nalazimo ga u županiji Bars na sjeverozapadu Ugarske, a 17. istog mjeseca kraj Budima. Slijedi opet praznina od osamnaest dana, tj. do slijedećeg datuma koji znamo o ovom kralju, a to je 6. kolovoz iste godine, tj. dan kad je umro. Što se tiče njegovog sina Ladislava, njegova prva isprava kao novog kralja koja ima točan datum je od 3. rujna 1272. godine i izdana je u Stolnom Biogradu. Iz navedenog proizlazi da je kralj Stjepan mogao u onih dvadesetak dana između 23. lipnja i 13. srpnja promijeniti smjer putovanja koji je isprva bio usmjeren na jug te otići prema Srbiji i još se stići vratiti u Slavoniju pa onda na sjever Ugarske. Tako bi oba smjera njegova puta koje navode autori bila moguća. Sve navedeno nam je važno zbog datiranja događaja oko Koprivnice. Jer ako je kralj za nestanak sina Ladislava saznao u Bihaću 24. lipnja kako piše Antun Dabinović onda se otmica dogodila par dana prije ovog datuma, a opsada koprivničke utvrde u drugoj polovici srpnja i početkom kolovoza budući da je prekinuta smrću kralja Stjepana, tj. nekoliko dana nakon 6. kolovoza, jer je vijesti o smrti trebalo nekoliko dana da stigne u Podravinu. U točne datume koje navodi Antun Dabinović ne trebamo se pouzdati jer on je vjerojatno datum kad je kralj Stjepan saznao za otmicu sina izveo iz datuma povelje koju je kralj izdao u Bihaću, a krunjenje kralja Ladislava stavlja u 3. rujna 1272. jer je tada novi kralj izdao ispravu u Stolnom Biogradu iz koje se ne vidi da bi bio krunjen baš toga dana. Moguć je i drugačiji scenarij, onaj koji navodi Vjekoslav Klaić po kojem je kralj Stjepan bio u Srbiji (nakon promjene smjera i cilja svog puta), tamo čuo za otmicu i vratio se u Slavoniju te iz zdravstvenih razloga produžio za sjever Ugarske. Po ovoj rekonstrukciji bi opsada Koprivnice počela nešto kasnije, ali bi opet završila u prvoj polovici kolovoza.

Osim pitanja kada se opsada dogodila, postavlja se važno pitanje tko je izvršio otmicu kraljevića Ladislava pa onda i s kojim motivom. U ispravama koje spominju otmicu navode se »neki baruni« tj. neki od najvažnijih velikaša u državi, ali bez imenovanja istih. Zagonetka je tim veća što se u ljeti 1272. godine ne spominje nikakva pobuna velikaša protiv kralja. Osim Nade Klaić, svi ostali autori koji su se

²⁰ Marija Karbić, Joakim Pektar, slavonski ban iz plemićke obitelji Gut-Keled, Godišnjak njemačke narodnosne zajednice, Osijek, 2000.g., str. 21. – 22.

dotakli ove teme, navode kao glavnog otmičara mladog Ladislava slavonskog bana Joakima. Međutim, jedini izravan dokaz za ovu tvrdnju je u pismu češkog kralja Otokara koji optužuje Joakima za otmicu, ali posredno također i za smrt Ladislavova oca kralja Stjepana V.²¹ Iz ovog pisma su vjerojatno i zaključci povjesničara o Stjepanovoj bolesti kao posljedici uzrujavanja i napora oko potrage za nestalim sinom. Otokarove optužbe svakako treba uzeti s rezervom jer on je u gotovo stalnom neprijateljskom odnosu s kraljevima Ugarske. Nekoliko godina nakon smrti Joakima Pektara, kralj Ladislav izdaje ispravu kojom ga oslobađa bilo kakvih optužbi za veleizdaju, čak i onih koje je izrekao sam Ladislav, jer su sve to bile klevete Joakimovih neprijatelja.²² Pretpostavljam da se ovo odnosi i na događaje u ljeti 1272. godine. Naravno, mi za sada ne znamo u kojim okolnostima i s kojim motivima je kralj izdao ovakav dokument tako da se usprkos izričitih kraljevih riječi i dalje mogu stvarati razne pretpostavke. Npr. možemo se pitati da li ovo obuhvaća i događaje u ljeti 1272. godine oko Koprivnice i kakva je u tim događajima bila Joakimova uloga: da li je on tada radio u interesu malodobnog Ladislava, nastojeći ga možda postaviti za kralja umjesto njegovog oca Stjepana tako da nije počinio nevjericu prema Ladislavu. A možda nije bio ni uključen u otmicu.

Druga osoba koju povjesničari sumnjiče za organizaciju otmice kraljevića je kraljica Elizabeta, Ladislavova majka i supruga njegova oca kralja Stjepana. Nju je u priču uveo prilično rano Ferdo Šišić²³ i otada se Elizabeta redovno spominje kao sudionik iako nema za to nikakvih izravnih dokaza. Vjerojatno je sumnju potaklo Elizabetino stvarno upravljanje Ugarskom u ime malodobnog Ladislava nakon smrti Stjepana V. što ju je prikazalo kao ambicioznu ženu koja bi mogla malo i ubrzati svoj dolazak na vlast.

Treći urotnik kojeg je u događaj uključila Marija Karbić jest Henrik Gising, a s njim i cijela njegova obitelj.²⁴ Kako sam već pisao, autorica svoju pretpostavku temelji na sudjelovanju Bahalera koji je bio u službi Gisingovaca, a po njenom mišljenju bio je jedan od otmičara i čuvara mladog kraljevića. Nada Klaić je došla do sasvim suprotnih zaključaka i Gisingovce stavila na stranu Stjepana V., a protiv otmičara. Kako se navodi u Ladislavljevoj potvrdi Bahaleru za posjed Zarakad, Bahaler je prolio krv za kraljevića, ali je pitanje da li je to bilo u pokušaju njegovog oslobađanja ili ga je branio od napada vojske Stjepana V. koja je opsjela koprivničku utvrdu. Ili Ladislav, izdajući potvrđnicu, nije ocijenio Bahalerove zasluge kakve su stvarno bile prema njemu nego je sve pisao po diktatu svoje majke koja je u događaju mogla imati drugačije interese od svog sina. Dakle, ostaje upitan razlog sudjelovanja Bahalera, čovjeka obitelji Gising, u cijelom događaju. Na moguću suradnju Gisingovaca i Joakima Pektara oko otmice neizravno upućuje vrlo sličan događaj iz 1274. godine kada su oni oteli Andriju, malodobnog brata kralja Ladislava i odveli ga u Slavoniju. Naravno, nezahvalno je zaključivati o ranijim događajima na osnovu kasnijih iako sličan obrazac upada u oči.

Sa sudjelovanjem ili nesudjelovanjem Gisinga povezano je i pitanje vlasništva nad koprivničkom utvrdom. Nada Klaić²⁵ je smatrala da je grad u vrijeme opsade bio privatno vlasništvo i to u rukama velikaške obitelji Gising pobijajući pretpostavku Emilija Laszowskog da je Koprivnica bila kraljevski grad pod upravom hrvatskih hercega i banova. Činjenica da je od kraja XIII. stoljeća Koprivnica u rukama banova i hercega, a nakon što je samo naselje proglašeno kraljevskim gradom, banovi nastavljaju držati koprivničko vlastelinstvo. Gotovo je sigurno da i Gisingi, kad se krajem XIII. i početkom XIV. stoljeća javljaju kao upravitelji i naizgled vlasnici Koprivnice, čine to samo zato što tada gotovo stalno vrše bansku službu. Da li je tako bilo i 1272. godine pa i prije nje, teško je reći. Moguće je da je Koprivnica vrlo rano postala kraljevski posjed koji koriste banovi i hercezi, ali je također ovakav status grada i posjeda mogao nastati i krajem XIII. stoljeća. Posljedično, može se u vezi s otmicom postaviti dva scenarija: ili je grad bio u vlasništvu Gisinga pa je tako njihovo sudjelovanje kao otmičara razumlji-

²¹ György Feyer, *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, Buda, 1841., Tom V., vol. 2., str. 516.

²² CD, sv. VI., 26.VI.1280. str. 352.

²³ Ferdo Šišić, *Pregled povijesti hrvatskog naroda*, prva knjiga, Zagreb, 1920.g., str. 173. – 174.

²⁴ Marija Karbić, *Joakim Pektar, slavonski ban iz plemićke obitelji Gut-Keled, Godišnjak njemačke narodnosne zajednice*, Osijek, 2000.g., str. 21. – 22.

²⁵ Nada Klaić, *Koprivnica u srednjem vijeku*, Koprivnica, 1987.g., str. 56.

vo ili je Joakim kao ban držao Koprivnicu pa je zatvaranje kraljevića u taj grad logično. Za sada obje mogućnosti ostaju otvorene iako je ova druga vjerojatnija.

Na osnovu svega iznesenog scenarij, ili, točnije, scenariji događanja u ljeto 1272. godine tekli bi kako slijedi. Kralj Stjepan V. s desetogodišnjim sinom Ladislavom putuje na jug, prolazi kroz Zagreb te dolazi u Topusko gdje ostavlja sina u cistercitskom samostanu, možda iz zdravstvenih razloga. Sam kralj produžuje na jug do Bihaća gdje se nalazi 23. lipnja i ondje, navodno, saznaje za nestanak sina. Druga inačica kraljeva puta je njegov odlazak u Srbiju, valjda nakon boravka u Bihaću. U svakom slučaju, kralj se vraća i, ne znajući gdje je kraljević odveden, traži ga. Kraljevića su oteli »neki baruni« iz nama nepoznatih razloga. Možda je to bio ban Joakim, možda u suradnji s Gisingima, možda u dogovoru s kraljicom Elizabetom. U toku potrage kralj oboli, a potragu ostavlja svojim ljudima koji ustanove da je Ladislav u Koprivnici i sa svojim vojnicima opsjednu koprivničku utvrdu. Opsada traje neko vrijeme, možda kroz veliki dio srpnja i u prvoj polovici kolovoza, a prestala je kad se čulo za smrt kralja Stjepana, dakle, nekoliko dana nakon 6. kolovoza, dana kada je, po opće prihvaćenom mišljenju, umro Stjepan V.

Na kraju ove analize događaja koje nam opisuje isprava iz 1272. godine, naveo bih još dva dokumenta vjerojatno povezana s istim događanjima. Prva je darovnica kraljice Elizabete iz 1273. godine Dominiku od roda Chak koji je prolio krv braneći je kad su »neki nevjerni stanovnici kraljevstva« kod Albe, tj. kod Stolnog Biograda, pred krunjenje Elizabetinog sina Ladislava za kralja, napali kraljicu i njenu pratnju.²⁶ Očito je nekome smetalo da kraljica majka dođe na krunidbu. Da li je to bila jedna od strana koja je sudjelovala u borbama oko Koprivnice pa se ovdje radilo o nastavku iste priče ili je događaj dio nečeg drugog, teško je reći jer kraljica ne navodi o kojim se napadačima točno radi. Slično skrivanje identiteta napadača vidimo i kod otmice u Ladislavljevoj potvrdnici Bahaleru. Drugi dokument je manje važan, ali može dovesti u sumnju neke datume povezane s događajima oko Koprivnice. Vjekoslav Klaić piše (bez navođenja izvora) da je 22. srpnja 1272. godine napuljski kralj, otac supruge maloljetnog kraljevića Ladislava, pismom pozvao ugarske plemiće da budu vjerni njegovom zetu Ladislavu i ženi mu Isabeli.²⁷ Ovo zvuči kao da je Ladislavljev otac već umro i da je Ladislav već kralj iako još nije okrunjen što bi datum Stjepanove smrti pomaknulo prema sredini srpnja iste godine, a s time bi se i događaji oko Koprivnice također drugačije mogli datirati. Naravno, moguće je da je napuljski kralj dobio vijest da je Stjepan V. jako loše i samo što nije umro pa i prije njegove smrti šalje ovakvo pismo.

KASTRUM KOPRIVNICA

U ispravi iz 1272. godine nedvojbeno se spominje utvrda koja nosi isto ime kao i kasnije spominjano naselje Koprivnica, ali postoji sumnja, da li je ista bila baš na području današnje stare jezgre grada ili možda na brdu zvanom Zakleti breg u koprivničkom predgrađu Starigrad na kojem se nalaze ostaci visinske utvrde.

U dokumentima se navodi nekoliko imena za utvrđeno sjedište uprave koprivničkog vlastelinstva. Od 1272. godine pa do sredine XIV. stoljeća ime utvrde je Koprivnica, naravno, u mađariziranom obliku »Kaproncza«, a poblizha oznaka građevine je kastrum, riječ koja se u ono vrijeme najčešće koristila za zidane utvrde. Od 1353. godine²⁸ javlja se još jedno ime: »Keukaproncza« u čijoj osnovi je Koprivnica i pred njom prefiks »Keu« u kojoj prepoznajemo mađarsku riječ »kő« u značenju kamen. Dakle, bila bi

²⁶ G. Fejer, *Codex diplomaticus Hungariae ...*, Tomus V., vol. 2., Budae, 1841., str. 132. (»... tum pro effusione pro nobis sui cruoris, cum quidam infideles incole regni nostri, apud Albam ante tempus coronacionis filii nostri, regis Ladislai. contra nostram excellenciam manu armatam insurgentes ...«)

²⁷ Vjekoslav Klaić, *Povijest Hrvata*, knjiga prva, Zagreb 1982., (pretisak iz 1899.g.), str. 280. (Op.a. Iako sam tražio, dokument iz kojeg je Vj. Klaić uzeo ovaj podatak, nisam našao.)

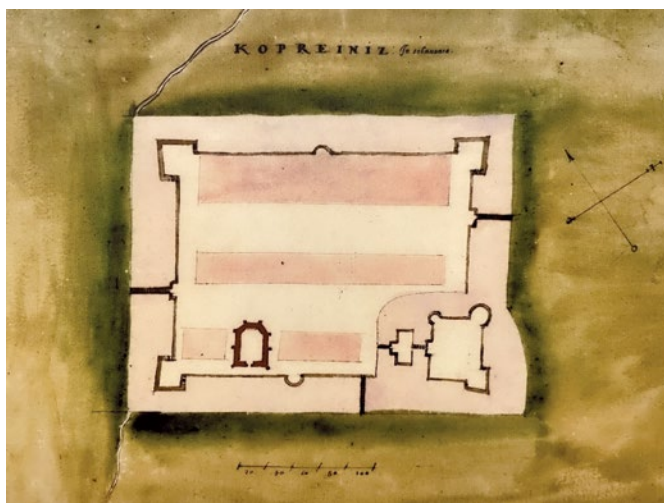
²⁸ Emilij Laszowski, *Podatci o Koprivnici u srednjem vijeku*, Vjesnik zemaljskog arhiva, Zagreb, 1900., sv. VII., str. 172. i 173. (U *Codex diplomaticus Croatiae ...* sv. XII., str. 149. i str. 218. u ispravama od 10. III. 1353. i 7. I. 1354. zapisan je kastrum Kaproncza iako u originalu oba navedena dokumenta jasno piše »Keukaproncza« kako je to pročitao i Laszowski.)

to Kamen Koprivnica. U još nekoliko dokumenata iz istog vremena spomenuti će se kastrum Koprivnica, a onda početkom XV. stoljeća ponovno se javlja »Kukaproncza«, ali s još jednim imenom, a to je »Kuvar«.²⁹ Ova nova riječ je opet mađarska kovanica sastavljena od već objašnjene mađarske riječi za kamen i riječi »var« kojom se u mađarskom označavaju utvrde pa se ove dvije riječi na hrvatski mogu prevesti kao Kamen grad. Ime za sjedište uprave vlastelinstva otada će u ispravama biti »Kuvar«, »Kwar« i slično sve do sredine XV. stoljeća kad se vraća ime Koprivnica. Iz isprave od 8. VI. 1461.³⁰ saznajemo da je »castrum Kybar« uništen, a da je sjedište uprave tada u kastrumu »Kaprinitza«. Taj novi

kastrum će u dokumentima koji slijede imati oznaku kaštel koja označava utvrdu slabije gradnje od kastruma. Ovo se slaže s kaštelom koji nalazimo na planovima koprivničkih utvrđenja i njihovih opisa iz sredine XVI. stoljeća. Ovaj kaštel je uništen izgradnjom jugozapadnog bastiona koprivničke tvrđave. Ako uzmemo u obzir samo različita imena utvrđenih sjedišta uprave vlastelinstva kako sam ih ovdje naveo, može se zaključiti da je u Koprivnici ili njoj blizini postojao kastrum koji je 1272. godine djelatan te da je sredinom XIV. stoljeća došlo do pojave novog imena: »Keukaproncze«. Budući da u sebi ima riječ kamen kao i »Kuvar«, nameće se zaključak da se i kod »Keukaproncze«-e i kod »Kuvar«-a radi o istoj građevini. Kako sam pisao u svojim prijašnjim radovima, ova građevina se s vrlo velikom vjerojatnosti može povezati s ostacima utvrde na Zakletom bregu u predgrađu Koprivnice Starigradu, a također je za njenog nasljednika u ulozi sjedišta uprave, kaštel Koprivnicu, sigurno da je bio u sklopu srednjovjekovnih koprivničkih utvrđenja. Problem se javlja kad pokušamo riješiti gore navedenu stariju promjenu imena iz Koprivnica u Kamena Koprivnica odnosno Kamen grad.

U literaturi su dvije su osnovne pretpostavke kako se razvijalo i premještalo sjedište uprave koprivničkog vlastelinstva. Po jednoj, koju zastupaju Ljubica Bakrač³¹ i Željko Demo³², kastrum spomenut 1272. godine isto je što i Kamen grad spominjan do sredine XV. stoljeća kada se on napušta i gradi se kaštel uz samo naselje Koprivnicu. Po drugoj pretpostavci koju je zastupala Nada Klaić³³ i gotovo svi kasniji povjesničari razlikujući se u detaljima, uz naselje Koprivnicu je u XIII. stoljeću i na početku XIV. stoljeća stajao kastrum Koprivnica s upravom vlastelinstva koja kasnije seli u novoizgrađeni kastrum Kamen grad da bi se, kao i po prethodnoj pretpostavci, sredinom XV. stoljeća vratila u utvrdu uz grad Koprivnicu.

Svaka od navedenih pretpostavljenih događanja ima svoje dobre i loše strane. Za prijelaz uprave u novu utvrdu u XIV. stoljeću govori novo ime za istu kao i arheološka istraživanja koja su, usprkos, na žalost, loše očuvanosti lokaliteta, utvrdila da se na današnjem Zakletom bregu život odvijao u XIV. i XV. stoljeću. Vrijeme izgradnje ove nove građevine Nada Klaić je povezala s banovanjem bana Mikca (banovao od 1325 do 1343.), dakle, grubo u tridesete godine XIV. stoljeća, što se slaže s iskopanim i

Slika 2. Stvarno stanje koprivničke utvrde polovicom 16. stoljeća – Nicole Angiellini 1565. godine (Kopreiniz)

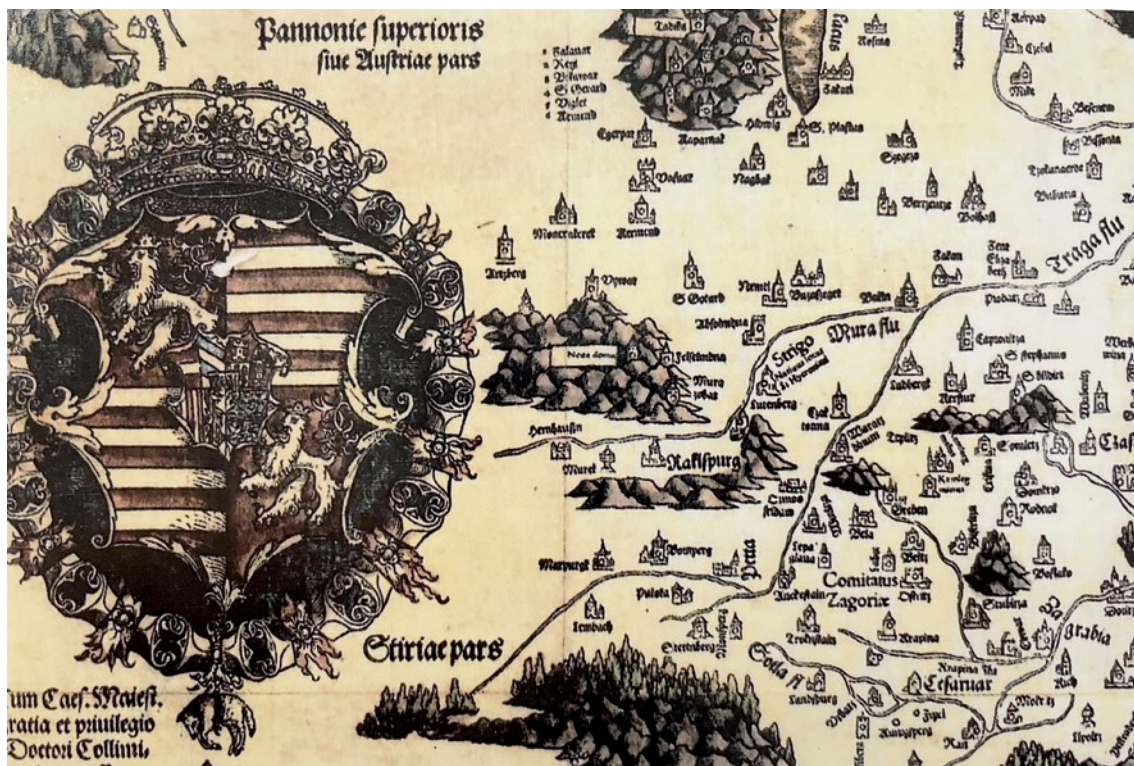
²⁹ E. Laszowski, Podatci ..., VZA sv. VII., str. 215.

³⁰ Nada Klaić, Medvedgrad i njegovi gospodari, Zagreb, 1987., str. 152.

³¹ Ljubica Bakrač, Prilog istraživanju koprivničke utvrde, Zbornik za narodni život i običaje, knjiga 49., Zagreb 1983., str. 28. – 29.

³² Željko Demo, Castrum ..., str. 337.

³³ N. Klaić, Koprivnica ..., str. 80.

Slika 3. Položaj Koprivnice na Lazarusovoj karti iz 1528. – naznačena pod imenom Kopronzha

datiranim predmetima. Autoričino argumentiranje veze Mikka s Kamen gradom je malo nategnuto jer on nije imao potrebe za gradnjom na koprivničkom vlastelinstvu kad je u blizini imao svoj veliki posjed Prodiviz na kojem je mogao graditi i na kojem je njegova obitelj kasnije izgradila kastrum Đurđevac. Kao sjedište u Slavoniji imao je svoju palaču na zagrebačkom Gradecu, a banski je bio i kastrum Križevci.

Kao što sam analizirao mikro i makrolokacijske uvjete nastanka naselja Koprivnice baš na mjestu gdje je osnovana, tako ću ovdje navesti nekoliko natuknica za razmišljanje u vezi s mjestom na kojem je bio, ili je mogao biti, kastrum Koprivnica. Ako je bio na užem području grada onda je morao biti što bliže križanju rimskih cesta ako ni iz kojeg drugog razloga, onda zato da bi na oku imao maltu za koju se može pretpostaviti da je ovdje postojala vrlo rano. Zato ga moramo smjestiti na najjužnijem dijelu pješćane dine na kojoj se nalazila i gore navedena prvotna koprivnička crkva, možda na mjestu gdje je bio i kasniji kaštel ili još južnije, bliže antičkoj prometnici. Osim nadzora križanja cesta, drugi razlog izgradnje utvrde na ovom mjestu bio bi kontrola samog naselja. Što se tiče obrane kastruma, prirodni uvjeti na ovom mjestu su vrlo loši jer nema prepreka koji bi, osim same utvrde, branili utvrdu. Nema npr. močvare kao u slučaju đurđevčkog kastruma. Istina je da su prostori oko uzvisine s crkvom i naseljem bili povremeno plavljeni, ali to je bilo rijetko. Može se pretpostaviti da je ovdašnji kastrum bio negdje uz potok Koprivnicu i od njega dobivao vodu u neke velike grabe koje su ga štitile. Ali takvi zahvati koji su morali biti opsežni nisu prepoznatljivi niti na planovima utvrda iz XVI. stoljeća, a niti na današnjem terenu. Može se također pretpostaviti da je kastrum iz XIII. i XIV. stoljeća bio velika i sam po sebi dobro utvrđena građevina, ali u tom slučaju bi ostalo nekih znatnijih građevinskih ostataka, a njih nema. Svakako ih nema u većem obimu na kasnijem kaštelu koji je bio drveno – zemljana utvrda. Dakle, ako je uz naselje Koprivnicu u XIII. stoljeću postojala neka utvrda, onda ona nije bila velika, a vjerojatno ni zidana iako se kitila oznakom kastruma. Može se zaključiti da ovakva građevina nije mogla zaštititi upravu vlastelinstva ili njegovog vlasnika od ozbiljnije ugroze kakva je npr. bila »mnogobrojna vojska« koja je 1272. godine opsjela utvrdu. Ali takva sila je trebala uložiti veliki napor i proliti puno krvi da bi se zauzelo utvrđenje na strmom brijegu kakvo je bilo ono na Zakletom bregu pa se radije

odlučila za opsadu. I još jedan opaska, ali u širem kontekstu. Naime, u mongolskoj provali 1242. godine uočilo se da Mongoli bez većih problema zauzimaju nizinske utvrde, pa čak i dobro utvrđene i branjene gradove po Rusiji, ali da im se visinska utvrđenja mogu oduprijeti. Zato je nelogično da bi se u XIII. stoljeću, kad se očekivao novi nalet Mongola, gradilo utvrdu u nizini i to na mjestu koje ne nudi dodatnu prirodnu zaštitu. Sve ovo govori za gore iznesenu pretpostavku da je utvrda na današnjem Zakletom bregu imala kontinuitet od XIII. do XV. stoljeća i da nije bilo ozbiljnije utvrđene građevine uz naselje Koprivnicu. Iako arheološki nalazi za sada govore drugačije, logično razmišljanje je na strani rane gradnje visinske utvrde na vlastelinstvu. Mikrolokacija ove građevine je, osim same sigurnosti, nudila i kontrolu nad cestom koja je iz Koprivnice išla na jug prema Čazmi, ali također i nad važnijom cestom Koprivnica – Križevci potvrđenoj na trasi današnje Mlinarske ulice u Starigradu. Mana ovog položaja je bila nemogućnost kontrole podravske magistrale, ali ona je u ono rano vrijeme bila manje važna.

Dakle, iako arheološki nalazi govore za kasniji nastanak građevine na Zakletom bregu, logično promišljanje ipak navodi na zaključak da je ona postojala već u XIII. stoljeću pa da se onda o njoj radi u ispravi iz 1272. godine. Daljnji zaključak bi bio da se ove 2022. godine ne može sa sigurnošću obilježavati 750. godina spomena Koprivnice jer utvrda na bilogorskom brijegu nije bila u ovom naselju. Na stranu to što 1272. godine i nije spomenuto naselje, prethodnik današnjeg grada, nego utvrda koja, ako je i bila uz Koprivnicu, nije bila njen dio.³⁴ Ostaje da se objasne različita imena za sjedište uprave: Koprivnica pa Kamena Koprivnica i Kamen grad. Nešto se dogodilo u prvoj polovini XIV. stoljeća kad se pojavilo novo ime za utvrdu, ali to ne mora biti nastanak nove građevine. Budući da su istraživanja na Zakletom bregu dala oskudne kronološke podatke, ostaje da se nastavi arheološki ispitivati sama Koprivnica u kojoj, osim pretpostavljenog kastruma, postoji još nekoliko pitanja iz srednjovjekovne povijesti koja traže odgovore.

TKO JE BIO ŽUPAN I KAŠTELAN BAHALER?

Osim što je bio važan sudionik događaja oko otmice kraljevića Ladislava 1272. godine, Bahaler je ostavio trag i u povijesti ovog dijela Hrvatske tako da je potrebno reći nešto o njemu. Neke od najranijih vijesti o Bahaleru i njegovoj obitelji saznajemo iz darovnice njemu i njegovom bratu Kemenu za posjed Konjsku (danas Domanjkuš). Posjed im je 1275. godine³⁵ darovao kralj Ladislav opširno opisujući bitke u kojima su braća sudjelovala boreći se za njega i, prije toga, za njegovog oca kralja Stjepana. Bitke i opsade utvrda u kojima su braća bila nekoliko puta ozbiljno ranjena odvijale su se pretežno u ratovima protiv češkog kralja na sjeverozapadu i zapadu kraljevstva, ali bili su i u nekim pohodima na jugu. Zanimljivo je da kralj ne spominje gore opisanu svoju otmicu i opsadu Koprivnice 1272. godine što je za njega svakako bio važan događaj, kako zbog svoje dramatičnosti, tako i zbog toga što je Ladislav neposredno nakon njega okrunjen za kralja. U ratovima su Bahaler i Kemen najčešće bili pod zapovjedništvom Ivana Gisinga, nekad zaladskog župana, a u vrijeme pisanja darovnice slavonskog bana. Vijest o Bahaleru koja bi mogla biti ranija od spomenutih događaja je iz Bahalerove oporuke³⁶ u kojoj on spominje da mu je posjed Zarakad u Mađarskoj darovao kralj Bela, a njegovi nasljednici, sin Stjepan i unuk Ladislav, samo potvrdili. Pretpostavljam da kralj Ladislav u darovnici za Konjsku kao i u darovnici za Zarakad iz 1272. godine nije htio spominjati kralja Belu jer je njegov otac, kralj Stjepan V., ratovao u nekoliko navrata protiv vlastitog oca Bele IV., Ladislavljeva djeda. Naravno, Bahalerova ratovanja su zavisila od strane za koju bi se opredijelio njegov zapovjednik, župan njegove županije.

S darovnicom za Konjsku Bahaler je postao posjednik na području Bilogore, ali nema sumnje da je u ovim krajevima »pustio korijenje« i ranije, vjerojatno u vrijeme kad je bio koprivnički kaštelan. Na

³⁴ Ove, 2022. godine, u Koprivnici se obilježava 666-ti rođendan grada, ali to je potpuno pogrešno. To može biti, npr. godišnjica mature jer je 1356. godine grad postigao svoju punu zrelost, barem u pravnom smislu, a »krсни list« Koprivnice bi bila isprava iz 1272. godine s prvim spomenom jedne građevine s imenom grada ili ona iz 1308. godine kad je prvi put izričito navedena Koprivnica kao naselje o čemu više dalje u tekstu.

³⁵ CD, sv. VI., 21. VII. 1275., str. 114. – 115. Darovnicu je plemićima »de Konzka«, Bahalerovim potomcima, potvrdio kralj Ludovik 13. X. 1348. (CD, sv. XI., str. 492. – 493.)

³⁶ CD, sv. VII., prije 1300., str. 419.

ovakav zaključak me navodi ne samo spomenuto darivanje, nego i podatak da se oko 1280. godine³⁷ Bahaler miješa u posjedovne odnose u kraju istočno od Đurđevca gdje je od Beluševih sinova bio oteo imanje »Lapathk« (danas šuma Lopatko kod Kalinovca). Tada, kao i ranije on nosi titulu župana, ali nema sumnje da je ovdje nastupio iz osobnog interesa. Povezanost s okolicom današnjeg Kloštra Podravskog još bolje se vidi iz Bahalerove oporuke³⁸ čijem sastavljanju su uz trojicu franjevacu iz samostana u Grabovniku ili Gorbonuku (današnjem Kloštru) i uz župnika župe Sv. Adrijana (danas selo Oderjan) još samo plemići iz istog kraja i njegova supruga. Nema nikoga npr. iz područja njegovih imanja oko Konjske. U oporuci je izrazio želju da bude pokopan u spomenutom samostanu što je bila, koliko se može pretpostaviti iz drugih dokumenata, povlastica potomaka Beluša, osnivača samostana. Doduše, postoji mogućnost da se grobno mjesto u samostanu moglo kupiti. Ipak me sve navedeno upućuje na zaključak da je Bahalerova supruga bila iz kraja oko Kloštra i to iz roda potomaka Beluševih te da je radi njenih prava na gore navedeni posjed »Lapathk« Bahaler ulazio u spor s Beluševim sinovima. Moglo bi se također pomisliti da je sam Bahaler bio iz ovog roda, ali bi u tom slučaju njegove poveznice s okolicom Kloštra bile puno izravnije.

U spomenutoj oporuci Bahaler grabovničkom samostanu ostavlja jednog konja, 16 kablova žita i 32 kabla vina. Ovdje je naveden jedan od osam konja koje je posjedovao Bahaler. Ostale konje ostavio je kako slijedi: tri konja kćeri, dva konja supruzi i dva konja dvojici svojih slugu. Ovo je veliki broj konja, životinja koje su u ono vrijeme bile skupe za uzdržavanje. Pretpostavljam da su tri ili četiri konja bili bojni jahači konji ovog prekaljenog ratnika i njegovih slugu koji su ga pratili u rat, barem dva su mogla biti teretni konji za ratne pohode i trgovinu, ostali su možda bili radni konji na Bahalerovim posjedima, ali nije isključeno da je on volio konje pa ih i uzgajao.³⁹

U oporuci Bahaler navodi i sva svoja imanja koja pretežno ostavlja po pola svojoj kćeri i supruzi. Posjede »Alazca, Crokoy« i »Poloncha« nisam uspio odgonetnuti i ubicirati. Na imanju Konjska kraj današnjeg Rovišća Bahaler je imao svoj dio pa pretpostavljam da je još živ njegov brat Kemen ili da drugi dio drži neki Kemenov potomak. Posjed Sveti Dominik kraj Selnice u Zagorju, za koji ne znamo kako ga je Bahaler stekao, kasnija je Konjščina koja je u rukama plemića »de Konzka« bila sve do kraja srednjeg vijeka pa i kasnije. Veliki »Zaragad« je svakako imanje koje je 1272. godine Bahaler dobio od kralja Ladislava (zapravo mu ga je kralj samo potvrdio) za zasluge u vezi s kraljevom otmicom, a nalazio se u današnjoj zapadnoj Mađarskoj i spadao pod grad Vasvar. S njim je sigurno povezan posjed »Luky Zarakad« koji ostavlja sinu svoje sestre.⁴⁰ Svoj mač i kacigu ostavlja svom budućem zetu, a vrijedno posuđe supruzi. Na kraju nabraja svoju »porodicu« (»familiam meam servilem«) sastavljenu od tridesetak slugu (»servientes«) i sluškinja (»ancillae«). Čini se da svi članovi te njegove »porodice« nisu imali isti status. Naime, on oslobađa jednu od sluškinja što bi značilo da je imala ropski status, a s druge strane daruje konje dvojici slugu iz čega se može zaključiti ili da su imali svoje (kmetske) posjede ili da su bili plaćenici koji su s konjima mogli nastaviti iznajmljivati svoje ratničko znanje. Ovu brojnu družinu, u kojoj pretežu cijele obitelji, Bahaler je ostavio po pola svojoj ženi i kćeri.

Posljednji put Bahaler se spominje 1331. godine⁴¹ na međi imanja uz potok Konjsku. Tada sigurno više nije živ, a opis međe je vjerojatno prepisan iz neke starije isprave. Kako smo vidjeli iz njegove oporuke, Bahaler je imao samo kćer čiji potomak je vrlo vjerojatno Dominik »de Konzka« koji je 1348. godine⁴² tražio i dobio potvrđnicu za Bahalerovu Konjsku. Iz potvrđnice saznajemo da se Dominikov

³⁷ CD, sv. VI., oko 1280., str. 341.

³⁸ CD, sv. VII., prije 1300., str. 419.

³⁹ Pretpostavku Nade Klaić (Koprivnica u srednjem vijeku, Koprivnica, 1987., str. 55.) da je tih osam konja jahalo osam Bahalerovih vitezova, treba, naravno, odbaciti. Bahaler bi oporukom svoje vjerne vitezove »prizemljio« što je malo vjerojatno. Istina, on dva konja ostavlja svojim slugama (»servientes«), ali to sigurno nisu vitezovi, nego, vjerojatno, njegovi službenici i, možda, pratioci na pohodima.

⁴⁰ U oporuci se među nekretninama, naravno, ne spominje Bahalerova kuća u Koprivnici koju je pretpostavila Nada Klaić (Koprivnica u srednjem vijeku, str. 55.).

⁴¹ CD, sv. IX., 19. VIII. 1331., str. 570.

⁴² . CD, sv. XI., 13. X. 1348str. 492. – 493.

otac zvao Jakov, a njegov otac, dakle Dominikov djed, Mihael. A Bahaler, o čijem se nasljedstvu radi, u ispravi je izričito nazvan Dominikovim djedom. Jasno je da se radi o nasljeđivanju koje je u nekom trenutku bilo po ženskoj liniji. Po svemu se može zaključiti da je Bahaler bio Dominikov djed po majci koja je bila Bahalerova kćer neimenovana u oporuci.

Bahaler je najvjerojatnije potjecao s jugozapada današnje Mađarske, iz županije Zala. Možda je pripadao sitnom plemstvu ili je bio »jobagio castri«, mali posjednik koji za uživanje zemlje mora rato-vati uz svog župana. U Podravinu Bahaler možda dolazi s vojskom koja opsjeda Koprivnicu u kojoj je zatočen kraljević Ladislav, a nakon prekida opsade biva postavljen za kaštelana u ovdajšnjoj utvrdi. Pretpostavljam da je kao kaštelan uspostavio veze s lokalnim plemstvom, upoznao svoju suprugu iz roda Beluša te mu je posjed Zarakad koji je za zasluge dobio u Mađarskoj postao manje važan, a važnija mu je Konjska koju je zajedno s bratom Kemenom dobio u ovim krajevima. Selnica u Zagorju je također njegovo imanje, ali nam nije poznata priča o njenom stjecanju. U Slavoniji ostaju i njegovi potomci i postaju pravo domaće plemstvo. Bahaler je nosio titulu ili oznaku službe »comes«-a ili župana (imao ju je i njegov brat Kemen). Budući da mu je darovana zemlja vjerojatno bila odvojena od rovišćanskog županata, gotovo je sigurno da je bio župan sa sjedištem u Rovišću kako je to pretpostavila Nada Klaić.⁴³ Povezanost službe koprivničkog kaštelana sa službom rovišćanskog župana ponovila se i nekoliko desetaka godina kasnije⁴⁴ tako da je to dobar argument za spajanje obaju službi u Bahalerovoj osobi.

KOPRIVNICA NAKON ISPRAVE IZ 1272. GODINE.

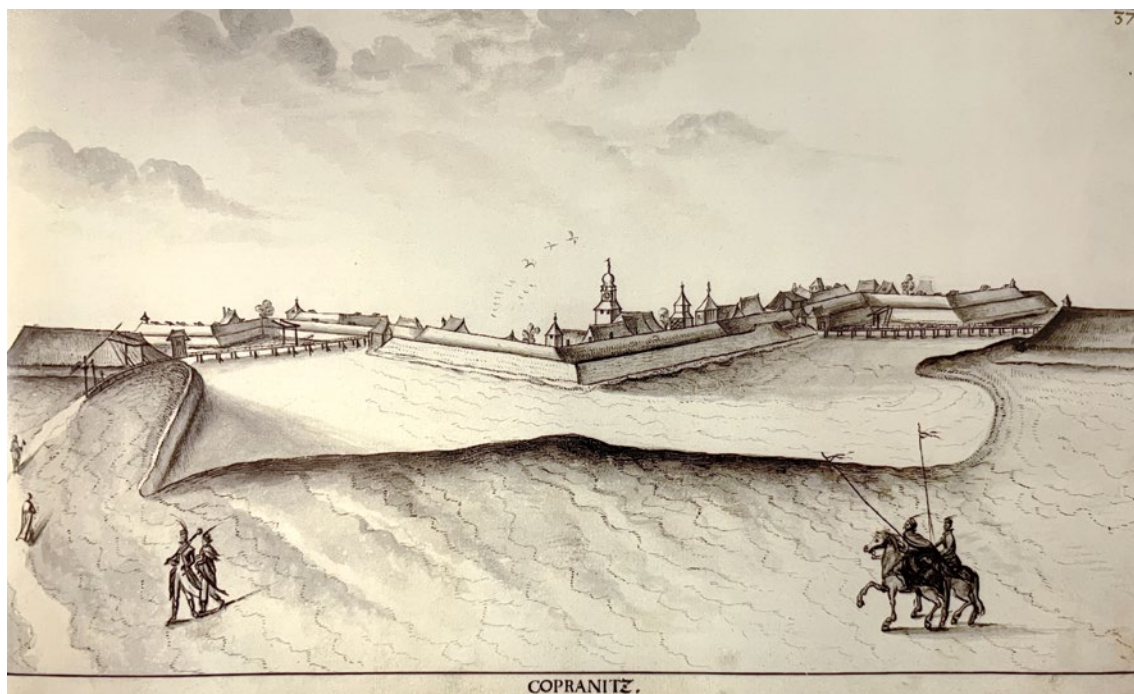
Nakon što smo iz isprave iz 1272. godine saznali da u Koprivnici ili uz nju postoji utvrda, a iz vremena prije toga dobili arheološku potvrdu o postojanju groblja iz XI. i crkve iz XII. stoljeća, navesti će nekoliko dokumenata iz XIII. i XIV. stoljeća koje prikazuju razvoj grada do proglašenja slobodnim kraljevskim gradom, ali djelomično osvjetljavaju i ranije vrijeme.

Oko 1292. godine ban Henrik poklanja franjevcima dotadašnju župnu crkvu, a župi predaje novu crkvu dodajući darivanje zemlje kao nadoknadu za eventualne gubitke. Isprava je kasnija krivotvorina, ali osnovni događaji u njoj su se vjerojatno odvijali kako je opisano, bilo da su preneseni usmenom predajom, bilo da su prepisani iz nekog starijeg dokumenta. Ali i sami opisani događaji su pomalo nelogični kao i razlozi za možebitno krivotvorenje isprave. Bilo bi logičnije da je darovatelj izgradio franjevcima novu crkvu, a župi ostavio staru. S druge strane, ako su građani krivotvorenjem htjeli opravdati svoja prava na franjevačku crkvu koju su u XVII. stoljeću svojatali, onda s ovom ispravom to ne bi bili postigli jer je sporna crkva darovana franjevcima. Ako su, pak, htjeli »pojačati« prava župe nad njenim posjedima, mogli su to učiniti puno jednostavnije, jednostavnom darovnicom. Također nisu u to trebali uplitati bana koji i nije imao pravo darivati zemlje (ako bi to i učinio, kralj je to morao potvrditi), nego kao darovatelja navesti kralja. Ipak, nesporno je da franjevci oko 1292. godine dolaze u Koprivnicu što potvrđuju i gotovo svi dokumenti ovog reda. S dolaskom počinju pripreme za gradnju nove crkve, vjerojatno, barem u početku, uz potporu kolatora, bana i njegovih nasljednika. Kako ide gradnja samostana uz crkvu, za sada nam nije poznato jer je prostor uz nju arheološki tek načet, a podataka o tome nema u dokumentima. Dolazak franjevaca u Koprivnicu nam pokazuje da je naselje krajem XIII. stoljeća već imalo prilično razvijene urbane osobine jer je u ono vrijeme ovaj prosjački red osnivao svoje samostane u pravilu u trgovištima i gradovima. Naravno, ovim dolaskom taj je urbanitet još i pojačan.

U već spomenutom arheološkom iskapanju unutar i oko koprivničke crkve Svetog Nikole, otkriveni su temelji nove franjevačke crkve. Ona nije veća od crkve koju je zamijenila, ali je građena na sasvim drugačiji način. Građevina je bila od cigle (osim, vjerojatno, portala crkve), imala je moćne kontrafore na svim stranama koji su sigurno podržavali zidani svod, sve u skladu s vremenom kad je građena, tj. početkom XIV. stoljeća. Unutar crkve nađeno je više ukopa, a nekoliko njih, istovremenih sa trajanjem crkve, našlo se i izvan nje.

⁴³ N. Klaić, Koprivnica ..., str. 54.

⁴⁴ Npr. 2. VII. 1331. (CD, sv. IX., str. 567.) i 2. VIII. 1341. (CD, sv. X., str. 632.)

Slika 4. Koprivnička utvrda na veduti Johannesa Ledentua iz 1639. godine

Novu crkvu imamo ucrtanu na planovima iz sredine XVI. stoljeća, a također je o njoj poznato nekoliko detalja iz drugih dokumenata. Ovo nam omogućava donošenje zaključaka o stanju oko samostana od XIV. do XVI. stoljeća, ali ponešto i o urbanizmu grada u tom razdoblju. Jedna od neobičnosti je »pomak« nove crkve prema istoku za što se ne nazire neki razlog. Na kasnijim planovima vidimo da je zapadno od crkve bio gradski zid pa bi mogli pomisliti da je to uzrok istočnije gradnje nove crkve. Ali franjevci dolaze u grad krajem XIII. stoljeća i vjerojatno su ubrzo napravili plan gradnje ako već nisu i odmah počeli graditi, a Koprivnica je dozvolu za utvrđivanje dobila tek sredinom XIV. stoljeća. Fraza koja se često čuje u historiografiji da je s nekom povlasticom samo bilo potvrđivano postojeće stanje, a što bi u ovom slučaju značilo da je grad imao bedeme i prije dobivene dozvole, ovdje ne prolazi jer je podizanje utvrde, pogotovo velike kao ova, bilo ozbiljan zahvat koji je mogao predstavljati opasnost za onoga tko ga je dozvolio, u ovom slučaju za kraljevsku kuću. Za sada objašnjenje »pomaka« crkve ostavljam otvorenim. Tek kao pretpostavku navodim mogućnost da je gradnja crkva započeta bliže sredini XIV. stoljeća kad su već bili poznati planovi za podizanje gradskih utvrda te da su bedemi ipak bili uzrok »pomaka« na istok. Druga pretpostavka je da se glavna gradska ulica formirala u obliku kakav poznajemo iz XVI. stoljeća tek u prvoj polovini XIV. stoljeća. Ovo se zasniva na činjenici da je nova franjevačka crkva svojom apsidom dosegla zapadni rub ulice i time možda odredila njenu liniju na toj strani.

Kod gradnje novih crkava na mjestu starih obično se dio stare građevine iskorištavao za novu, npr. dio temelja, dio zida i sl. Ali ovdje se ništa od toga nije dogodilo nego se staro mjesto samo općenito poštivalo. Osim pomaknutosti nove crkve prema istoku, nije se zadržala ni orijentacija prethodne građevine. Dok je, kako sam pisao, svetište crkve iz XII. stoljeća bilo usmjereno, grubo procijenjeno, prema mjestu izlaska sunca za ljetnog suncostaja, nova crkva je imala smjer istok – zapad s tek malim odklonom prema jugu. Ni za ovu promjenu nisam našao objašnjenje. Možda se radilo o nekom pravilu unutar franjevačkog reda, ali to nisam proučavao. Inače, orijentacija crkve je bila od velike važnosti u ono vrijeme jer je bila povezana s određivanjem vremena pojedinih svetkovina i slično.

S novim arheološkim otkrićima i njihovom interpretacijom povezano je pitanje položaja samostana i samostanskog groblja. Za sada u koprivničkom slučaju možemo odbaciti pomisao o nekom klausturu

kakve su imali veći franjevački samostani. Robert Čimin⁴⁵ je otkrio nekoliko ukopa uz sjeverozapadni dio zida crkve, u današnjoj dvorani župnog dvora te istočno od njih jedan zid za koji je pretpostavio da je zid samostana. Dakle, samostan bi bio uz sjeveroistočni dio crkve što je na prvi pogled logično jer se otuda moglo lako pristupiti u svetište. Ali ovakav se zaključak ne slaže s podacima koje o crkvi i groblju uz nju imamo iz kasnijeg vremena o čemu sam pisao u svojim ranijim radovima.⁴⁶ Na planovima iz XVI. stoljeća vidimo da je svetište franjevačke crkve dolazilo do ruba glavne ulice, a iz XVII. stoljeća imamo opise onoga što se događalo s crkvom, tada već župnom, i njenom bližom okolinom. Kad su se početkom XVII. stoljeća franjevci na kratko vratili u grad, gvardijan je 1607. godine dao u trajan zakup građaninu Ivanu Čmahoru dio samostanskog groblja uz njegovu kuću. Sličnu darovnicu gvardijan je dao drugom građaninu 1610. godine.⁴⁷ Iz prvog dokumenta jasno je da se Čmahorov grunt proširuje na samostansko groblje, a njegova kuća mogla je biti samo uz glavnu gradsku ulicu tako da je i spomenuto groblje također bilo uz nju, ali u pozadini Čmahorove kuće. Ovakav zaključak potkrepljuje sjećanje Tome Natulije iz 1660. godine koji je ispričao kako su nekad na mjestu gdje je proširena župna crkva i sagrađen župni dvor nekad bile kuće trojice građana od kojih je jedan bio Ivan Čmahor.⁴⁸ Ovo se sve slaže s planovima grada iz sredine XVI. stoljeća na kojima uz svetište crkve postoji prostor otvoren prema ulici za koji se može pretpostaviti da je samostansko groblje. Pred ovim grobljem i svetištem crkve, mjestom idealnim za trgovinu u blizini gradskih vrata, građani su bili postavili prvo svoje štandove, a zatim i sagradili kuće na mjesto kojih se proširila župna crkva budući da se zbog novih bedema nije mogla širiti na zapad. Zapadno uz spomenuti prostor otvoren prema ulici, na planovima se nalazi građevina u potpunosti zatvorena zidom za koju pretpostavljam da je samostan. Dakle, ako se držimo onoga što nam govore dokumenti, groblje se nalazilo uz sjeveroistočni, a samostan u sjeverozapadni zid crkve, što je obrnuto od pretpostavke Roberta Čimina. Mislim da je potrebno istražiti prostor sjeverozapadno od današnje crkve. Ovaj dio terena je prilično snižen kod rušenja bedema tvrđave, ali možda se nešto ipak sačuvalo.

Iz spomenutih planova možemo zaključiti i o glavnoj gradskoj ulici na koju je izlazilo svetište franjevačke crkve. Njena izvorna širina iz XIV. stoljeća je uz crkvu izgubljena radi spomenutih proširenja crkve, župnog dvora pa i vojnog skladišta, ali se sačuvala u južnom dijelu ulice, između kuće Malančec i Muzeja. Pitanje je kada je ovakva pravilna ulica, ustrojena po kolonističkim običajima, nastala na što nam odgovor mogu dati samo daljnja arheološka istraživanja. Samo kao pretpostavku može se reći da je ulica formirana u obliku kakav poznajemo iz XVI. stoljeća tek u prvoj polovini XIV. stoljeća. Ovo se zasniva na činjenici da je nova franjevačka crkva svojom apsidom dosegla zapadni rub ulice i time možda odredila njenu liniju na toj strani. Poznavajući historijat gradnji i rušenja unutar stare gradske jezgre, predložio bih da se fronta srednjovjekovne ulice, tj. barem njen zapadni dio, potraži na prostoru južno od današnje crkve Sv. Nikole. Naime, ondje je u XVII. stoljeću bio podignut veliki kavalir nakon čijeg rušenja se na tom mjestu ništa nije gradilo.

Oko mjesta gdje su se od XIV. do XVI. stoljeća nalazili koprivnički samostan i njegova crkva nema problema, ali neriješeno je mjesto gradske župne crkve u istom razdoblju. Neobično je što se uz tolike radove po gradu još nije ništa našlo. Kao prvo radi se sigurno o velikom objektu, a kao drugo oko njega nalazilo se i groblje, ukapalište Koprivničanaca kroz više od dvije stotine godina pa je čudno da se nisu našle neke kosti koje bi nam bile putokaz za traženje crkve. Pretpostavljam da se crkva s grobljem nalazila uz sjeverna gradska vrata, ali je tamo vrlo malo terena koji nije prekopan već nekoliko puta. Nedirnuta čestica zemlje je vjerojatno ono dvorište iza općine, mjesto revelina iz XVII.-og stoljeća.

⁴⁵ R. Čimin, *Arheološki ...*, str. 21.

⁴⁶ Ranko Pavleš, *Koprivničko i đurđevačko vlastelinstvo*, Koprivnica, 2001., str. 51. i 52.

⁴⁷ Paškal Cvekan, *Koprivnica i franjevci*, Koprivnica, 1989., str. 65. i 66.

⁴⁸ Rudolf Horvat, *Poviest slob. i kr. grada Koprivnice*, Zagreb, 1943., str. 182.

Iako nema sumnje da Koprivnica kao naselje postoji već duže vrijeme, njegov prvi spomen je tek iz 1308. godine⁴⁹ kad je »villicus« Benedikt s još trojicom varošana izdao ispravu kojom se »villicus«-u Jurju, kao nagradu što je na tri mjesta podignuo mostove i tako doprinio dobrobiti naselja, dozvoljava da uz svoj mlin, osim mlinara i vrtlara, može imati i nekoliko kmetova te da od tog svog posjeda ne mora gradu plaćati nikakve daće. Iako je tekst isprave kratak, ipak nam daje mnogo podataka. Saznajemo da naseljem upravlja »villicus« ili vesnik kao i u svim drugim tadašnjim naseljima na posjedima plemstva ili svećenstva. Uz njega se navode još trojica varošana, vjerojatno bivših vesnika koji znaju običajno pravo, a također i pamte prijašnje sporove tako da mogu pomagati sadašnjem vesniku u upravi i sudovanju.⁵⁰ Također je iz teksta jasno da je uprava naselja dozvolila nešto ne baš uobičajeno, tj. dala je dozvolu da Juraj smije uz svoj mlin držati i kmetove što dalje znači da on ondje ima i mali posjed, svakako na teritoriju koprivničkog naselja. Tri mosta koja je isti Juraj podigao u Koprivnici vjerojatno su bili na potoku Koprivnici jer nemamo dokaza da bi tako rano postojale obrambene grabe oko naselja (uspit rečeno, u XVI. stoljeću, preko varoških graba su također vodila tri mosta). Budući da je potok u ono vrijeme tekao zapadno od stare gradske jezgre, ovi mostovi bi mogli biti: jedan na cesti prema Varaždinu (otprilike na današnjem Florijanskom trgu), drugi na cesti prema dravskim prijelazima (vjerojatno u blizini današnje Gibanične ulice uz koju je potok sjekao navedenu cestu) i treći na nekom od cestovnih pravaca prema jugu (vjerojatno u blizini današnjeg Dubovca na sporednom pravcu u smjeru jugozapada; glavni cestovni pravac prema Križevcima išao je kroz današnja naselja Starigrad i Reku i tek u Reki križao se s potokom Koprivnicom, a to sigurno više nije bilo na koprivničkom gradskom području).

Osim što nam prvi put daje uvid u unutarnju upravu grada pa donekle i njegovu topografiju, isprava je zanimljiva jer pokreće neka pitanja oko tituliranja službenika početkom XIV. stoljeća. Službu »villicus«-a ili vesnika imala je u srednjem vijeku svaka manja ili veća zajednica podložnih ljudi, bilo da se radilo o trgovištu, većem selu i nekoliko sela. Vesnika je mogao postaviti vlasnik posjeda ili bi on bio izabran u svojoj zajednici, a vlasnik bi ga potvrdio. Funkcija vesnika bilo je posredništvo između vlasnika imanja i podložnika pa se on s jedne strane brinuo da se sve obaveze prema vlasniku izvršavaju, a s druge je bio u službi lokalne samouprave pa vršio i ulogu suca kod manjih sporova. Tako je bilo i u Koprivnici gdje je te 1308. godine vesnik bio Benedikt. Neobično je što je i primatelj povlastice Juraj, također vesnik pa se postavlja pitanje kojim je on to podložnicima bio na čelu. Možda u nekom od sela na vlastelinstvu. Ili je bio jedan od bivših vesnika Koprivnice, ali to ovdje nije naglašeno. Na kraju isprave vesnik Benedikt piše da rečeni Juraj ne mora od svog posjeda davati nikakve daće »ni nama ni drugim županima« (»nobis vel alicui comiti«). Ovo je zbunjujući podatak jer vesnik je izabrani član uprave zajednice, a župan (»comes«) je u ono vrijeme od strane vlasnika postavljen službenik da upravlja bilo posjedom bilo nekom upravnom jedinicom, npr. županijom ili županatom. Iz ovoga proizlazi da su se i vesnici mogli nazivati županima. Tako je i u potvrđnici Benediktove isprave u kojoj ban Henrik 1309. godine, tadašnji držatelj koprivničkog vlastelinstva, Jurja prvo naziva vesnikom, zatim »našim građaninom iz Koprivnice« (»civis noster de Kaproncha«) i na kraju županom. Dakle, Juraj jest stanovnik Koprivnice, a također i vesnik i župan. Ovdje treba naglasiti da stanovnici podložnih naselja nisu kao pojedinci mogli imati kmetove i njihova selišta osim u rijetkim slučajevima kad su neko imanje držali privremeno u zalogu za neki posuđeni novac plemićima. Grad je mogao imati kmetove kao što znamo iz primjera Zagreba i Varaždina. Pretpostavljam da se ovdje radi o podizanju građanina u plemićki stalež, vjerojatno zbog usluga koje je učinio ne samo Koprivnici, nego i držateljima vlastelinstva, u ovom slučaju Henriku Gisingu. Henrikov sin Ivan je 1315. godine, na molbu »župana Jurja«, potvrdio očevu volju te Jurja naziva »varošanin i naš podanik iz Koprivnice«.

⁴⁹ Codex diplomaticus hungaricus Andegavensis (Anjoukori okmánytar), sv. I., Budapest, 1878., str. 386. (Isprave iz 1309. i 1315. godine spomenute u ovom odlomku u istom su svesku i na istoj stranici.) Možda bi se 1308. godina trebala smatrati prvim spomenom grada Koprivnice pa kao takva i obilježavati.

⁵⁰ Nada Klaić (Koprivnica u srednjem vijeku, str. 59.) izvodi zaključke po uzoru na dalmatinske gradske komune pa u Koprivnici nalazi patricijat koji, po njoj, čini zatvorenu skupinu i poseban stalež koji uživa i povlašten pravni položaj. Naravno da se s ovakvim ishitrenim zaključcima ne mogu složiti jer je stanje gradskih zajednica u sjevernoj Hrvatskoj bilo sasvim drugačije od stanja u sličnim društvima u Dalmaciji.

Slika 5. Plan utvrde i slobodnog kraljevskog grada Koprivnice nakon razgraničenja iz Vojne krajine – 1768. godine (vojna Jozefinska izmjera)

Ban Mikac je 1338. godine⁵¹ uredio način na koji će se birati koprivnički načelnik: građani će odabrati dvanaestoricu sugrađana, a oni će također među Koprivničancima izabrati načelnika. Mandat će mu biti godina dana, a morati će se zakleti da će biti vjeran kralju, banu i samoj Koprivnici.⁵² U ovoj ispravi načelnik još uvijek ima titulu »villicus«, ali već 1347. godine ta titula je »iudex«, dakle sudac. Da li ova promjena znači povećane načelnikove ovlasti ne znamo, ali se napredak grada ka sve većoj samostalnosti vidi iz dokumenata koji slijede. Herceg Stjepan je 1353. godine⁵³ Koprivnici izdao povlasticu da građani mogu sami birati župnika i suca (kako sam herceg piše, »koji može suditi sa svojim prisežnicima kao i u svim drugim slobodnim gradovima«) te ih oslobađa sudbenosti svih drugih sudaca što znači i one od strane kaštelana na vlastelinstvu. I, što je možda najvažnije, dozvoljava da se grad utvrdi. Slijedi vrhunac u postupku osamostaljenja grada: kraljevo proglašenje Koprivnice slobodnim i kraljevskim gradom 1356. godine.

ZAKLJUČAK

Iako je središnja tema rada isprava iz 1272. godine, ipak se prvo prikazuju događaji koji su doveli do formiranja populacije na ovim prostorima, ljudstva koje će osnovati Koprivnicu. Polazi se od teze da je 536. godine došlo do velike erupcije vulkana koja je imala za posljedicu dvije uzastopne godine bez žetve te do velikih demografskih i društvenih promjena u cijelom svijetu. Oslabljena su društva na Sredozemlju, a u središnjoj Aziji se pokrenula seoba Avara koja vrlo brzo završava u Europi te ovaj

⁵¹ Codex diplomaticus, sv. X., 3. V. 1338., str. 388. – 389.

⁵² Iz zakletve se vidi tko su gospodari Koprivnice. Ne Mikac kao pojedinac, nego kao ban i, naravno, kralj.

⁵³ CD, sv. XII., 10. III. 1353., str. 149. – 150.

narod, povukavši sa sobom više slavenskih plemena, zauzima Panonsku nizinu, krajeve sjeverno od nje i Balkan. Godina 568. kad su Avari i Slaveni ušli u zapadnu Panoniju možemo smatrati godinom doseljavanja Hrvata. Avari su ovdje vladali 200 godina, a kad su poraženi i nestali, slijedilo je stogodišnje razdoblje vladavine slavenskih kneževa. Zamjenjuju ih Mađari koji ostaju ovdje vršeći znatan utjecaj na društva u međurječju Save i Drave. Kad se mađarsko društvo otvorilo prema zapadu, počinjemo saznavati prve činjenice o Podravini. Na užem području Koprivnice otkriveni su grobovi iz XI. stoljeća te crkva koja se može datirati u XII. stoljeće. Početkom XIII. stoljeća imamo prve podrobne podatke o Podravini, a iz 1272. godine je isprava u kojoj se prvi put spominje građevina, točnije utvrda, koja nosi ime Koprivnica. Navedene godine u utvrdi je bio zatočen kraljević Ladislav, grad je opsjednut, ali je opsada prekinuta zbog smrti Ladislavljeva oca. Ostaje nejasno tko je oteo kraljevića, tko ga je oslobodio i odveo na krunidbu te kakva je bila uloga kaštelana Bahalera. Neriješena je i dvojba oko toga gdje se nalazila spomenuta utvrda Koprivnica. Ubrzo nakon navedenih događaja u Koprivnicu dolaze franjevci, dobivaju na korištenje dotadašnju župnu crkvu, te u prvoj polovini XIV. stoljeća grade na istom mjestu novu crkvu čiji su temelji otkriveni nedavnim arheološkim istraživanjima. Godine 1308. prvi put se spominje i samo naselje Koprivnica koje vrlo brzo napreduje od običnog vlastelinskog trgovišta do statusa slobodnog kraljevskog grada.

SUMMARY

Although the central theme of the paper is a document from 1272, the events that led to the formation of the population in these areas, the people who will subsequently found Koprivnica, are presented first. It is based on the thesis that in 536 there was a major volcanic eruption that resulted in two consecutive years without a harvest and major demographic and social changes throughout the world. Societies on the Mediterranean were weakened, and in Central Asia the migration of the Avars started, which very quickly ended in Europe, and this nation, taking with it several Slavic tribes, occupied the Pannonian Plain, the regions north of it and the Balkans. The year 568, when the Avars and Slavs entered western Pannonia, can be considered the year of immigration of the Croats. The Avars ruled here for 200 years, and when they were defeated and disappeared, a hundred-year period of rule by Slavic princes followed. They were replaced by Hungarians who remain here, exerting a considerable influence on the societies in the confluence of the Sava and Drava rivers. When Hungarian society opened up to the west, we begin to discover the first facts about Podravina. Graves from the 11th century were discovered in the narrower area of Koprivnica, as well as one church that can be dated to the 12th century. At the beginning of the 13th century we obtain the first detailed information about Podravina, and from 1272 there is a document in which a building, more precisely a fortress named Koprivnica, is mentioned for the first time. In the aforementioned year, prince Ladislav was imprisoned in the fortress, the city was besieged, but the siege was interrupted due to the death of Ladislav's father. It remains unclear who kidnapped the king, who freed him and took him to the coronation, and what was the role of the castellan Bahaler. The doubt about where the aforementioned Koprivnica fortress was located is also unresolved. Shortly after the aforementioned events, the Franciscans arrived to Koprivnica, where they were given the use of the former parish church, and in the first half of the 14th century they build a new church on the same site whose foundations were discovered by recent archaeological research. In 1308, the settlement of Koprivnica itself was mentioned for the first time, which very quickly progressed from an ordinary manor market to the status of a free royal city.